

Πειραικό Ορόσημο

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ 79
ΑΠΡΙΛΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 2022

ΠΑΝΘΡΩΜΙΝΟ
ΤΕΛΟΣ
ΓΙΑ ΤΟ
ΠΕΙΡΑΙΑ
Από το 1483

ΕΛΤΑ
Hellenic Post

Επιστροφές Αλκιβιάδου 229
185 36 Πειραιάς

3 Γνώμη**Ευρωπαϊκές δράσεις για μία βιώσιμη πολιτιστική κληρονομιά***Του Γιάννη Πολυχρονόπουλου Προέδρου του Συλλόγου**“Φίλοι του Αρχαιολογικού Μουσείου και Αρχαιολογικών Χώρων - Μνημείων Πειραιά”***4 Αρχαιογνωστικά****Η τέχνη της Αναγέννησης: Ο 15ος αι. (Quattrocento) 2ο μέρος***Του Γιώργου Σταϊνχάουερ, Αρχαιολόγου - τ. Εφόρου Αρχαιοτήτων***10 Ιστορικά****Ονόματα Αγωνιστών της μάχης του Πειραιά σε οδούς του Πειραιά και της Αθήνας***Του Κωνσταντίνου Σ. Γιαννακού, Δρα Πολιτικού Μηχανικού, Fellow ASCE,**Γεν. Γραμματ. Εταιρείας Διερεύνησης Αρχαιο-Ελληνικής και Βυζαντινής Τεχνολογίας/ΕΔΑΒΥΤ**Μέλος της Ένωσης Ευρωπαίων Αρχαιολόγων (Ε.Α.Α.), της Εταιρείας Αιγαιακής Προϊστορίας “ΑΙΓΕΥΣ”***14 Περιφερειακά****Ψυτάλεια: παρατηρήσεις στα ταφικά μνημεία του 19ου αι.***Του Γιάννη Χαιρετάκη, δρ Αρχαιολόγου***17 Ματιές στην Πειραική Ιστορία****Μια συζήτηση στο δημοτικό συμβούλιο για τη λιμενοποίηση του Φαληρικού όρμου εις βάρος των πειραικών συμφερόντων και ανησυχίες για τη χωρητικότητα του κεντρικού λιμένα***Του Δημήτρη Κρασονικολάκη, Δημοσιογράφου - Συλλέκτη. Ανεξάρτητου ερευνητή πειραικής ιστορίας και λογοτεχνίας***22 Πειραιοκεντρικά****Ταμπούρια Κερατσινίου - Πειραιώς***Του Χάρη Κουτελάκη, δρ Αρχαιολογίας - Ιστορικού***24 Επικαιρικά****Διαδήλωση στο Βρετανικό Μουσείο υπέρ της επιστροφής των Γλυπτών του Παρθενώνα****ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ****Τριμηνιαία Έκδοση του Συλλόγου “ΦΙΛΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ - ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΠΕΙΡΑΙΑ”****Αλκιβιάδου 229, 185 36 Πειραιάς - Τηλ. & Φαξ 210-42.88.017 - E-mail: museum.peiraias@gmail.com****ΚΩΔ. ΕΝΤΥΠΟΥ 035702 • Τεύχος 79 • Απρίλιος - Μάιος - Ιούνιος 2022****ΕΚΔΟΤΗΣ:****ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ***Δερβενακίων 24, 185 45 Πειραιάς,
Τηλ.: 210-4060000***ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΥΛΗΣ:****ΚΩΣΤΗΣ ΜΑΝΩΛΑΚΗΣ***Πύλης 75-79, 185 33 Πειραιάς
Τηλ.: 210-4121935***ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:****ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΓΑΡΔΑ****ΚΩΣΤΗΣ ΜΑΝΩΛΑΚΗΣ****ΓΕΡ.-ΝΙΚ. ΜΠΟΥΓΑΣ****Το περιοδικό κυκλοφορεί εκτός εμπορίου.****Διανέμεται δωρεάν.****Τα ενυπόγραφα άρθρα δεν εκφράζουν υποχρεωτικά τις απόψεις του Διοικητικού Συμβουλίου του Συλλόγου****ΑΤΕΛΙΕ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ:****ΓΕΩΡΓΙΑ & ΜΑΡΙΑ-ΕΛΕΝΗ ΜΟΥΡΟΥΣΙΑ Ο.Ε.***Κολοκοτρώνη 144, 185 36 Πειραιάς**Τηλ.: 210 41 82 591, 210 45 37 521**E-mail: mourousias1@yahoo.gr***ΣΗΜΕΙΑ ΔΙΑΘΕΣΗΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ “ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ”**

- Δημαρχείο Πειραιά: Πλ. Κοραή 1
- Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά: Χαρ. Τρικούπη 31

Βιβλιοπωλεία:

- BALABANIS: Καραολή & Δημητρίου 43, Πειραιάς
- ΓΡΑΦΙΔΑ: Ελ. Βενιζέλου 188, Κερατσίνι, 18755
- ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ Ν. & ΣΙΑ Ο.Ε.:
Καραϊσκού 157, Πειραιάς και Φίλωνος 35, Πειραιάς
- ΤΣΙΟΥΣΤΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ & ΟΥΡΑΝΙΑ Ο.Ε.:
Κολοκοτρώνη 100, Πειραιάς
- ΧΑΡΤΟΠΟΛΙΣ: Καραολή και Δημητρίου 32, Πειραιάς
- FATA LIBELLI: Πραξιτέλους 161-163, 185 35 Πειραιάς

Φωτογραφία εξωφύλλου: Ο αναπαύομενος Άρης - θεός του πολέμου - μαρμάρινο αντίγραφο ρωμαϊκής εποχής του αριστουργηματικού χάλκινου γλυπτού (4ου αι. π.Χ.) του αρχαίου Έλληνα γλύπτη Σκόπα ή Λυσίπου - Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Ρώμης.

Ευρωπαϊκές δράσεις για μια βιώσιμη πολιτιστική κληρονομιά

Του Γιάννη Πολυχρονόπουλου

Προέδρου του Συλλόγου "Φίλοι του Αρχαιολογικού Μουσείου και Αρχαιολογικών Χώρων - Μνημείων Πειραιά"

Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος και η κλιματική αλλαγή είναι μία απειλή για τον πλανήτη και βέβαια για την πολιτιστική κληρονομιά της ανθρωπότητας. Η συνειδητοποίηση του γεγονότος αυτού, καθώς και η λήψη αποτελεσματικών μέτρων είναι επιτακτική ανάγκη, ώστε οι αρνητικές συνέπειες να μην καταστούν ανεπίτρεπτες. Η Ευρωπαϊκή Ένωση πρωτοστατεί παγκοσμίως για να διασφαλιστεί μία ισορροπημένη οικονομική ανάπτυξη με περιβαλλοντική και πολιτιστική βιωσιμότητα. Για τον σκοπό αυτό επικεντρώνει τις προσπάθειες σε τρεις τομείς αναπτύσσοντας δράσεις και μακροπρόθεσμα προγράμματα:

- στην αναγέννηση των πόλεων και περιφερειών μέσω της πολιτιστικής κληρονομιάς.

- στην ανακατασκευή και μετατροπή των κτιρίων πολιτιστικής κληρονομιάς σε νέα χρήση

- στην επίτευξη ισορροπίας ανάμεσα στην πρόσβαση στην πολιτιστική κληρονομιά και στον βιώσιμο πολιτιστικό τουρισμό.

Η λεγόμενη ευρωπαϊκή πράσινη συμφωνία περιλαμβάνει ανάμεσα στα άλλα τη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης των κτιρίων, αφού σύμφωνα με τις μελέτες απορροφούν το 40% της συνολικής κατανάλωσης ενέργειας και παράγουν το 36% των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου. Στόχος του προγράμματος είναι η δραστητική μείωση εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα με στόχο το 2050 να φτάσουμε σε ένα ουδέτερο ισοζύγιο διοξειδίου του άνθρακα.

Όσον αφορά την κλιματική αλλαγή που ήδη επηρεάζει αρνητικά τα μνημεία της πολιτιστικής κληρονομιάς συγκεντρώνονται εμπειρογνώμονες, που σε μία διαδικασία εντοπισμού των προβλημάτων και την υιοθέτηση καινοτόμων λύσεων, ανταλλάσ-

σουν βέλτιστες πρακτικές. Άλλα προγράμματα χρηματοδοτούν έργα για αύξηση της ανθεκτικότητας και της ανασυγκρότησης ιστορικών περιοχών για την αντιμετώπιση των καταστροφών. Επίσης στηρίζονται καλλιτέχνες και άλλοι δημιουργοί του πολιτιστικού τομέα, προκειμένου να διερευνήσουν τις πολιτιστικές πτυχές της κλιματικής αλλαγής. Προωθείται επίσης μέσω ενός συγκεκριμένου έργου μία ολιστική και πολυτομεακή, διεπιστημονική προσέγγιση για τη διασφάλιση της ανθεκτικότητας της πολιτιστικής κληρονομιάς, απέναντι σε αρνητικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής.

Ένα άλλο κεφάλαιο που η Ευρωπαϊκή Ένωση επικεντρώνει την προσοχή της είναι ο βιώσιμος πολιτιστικός τουρισμός

Η παροχή πρόσβασης στα μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς, πέραν από δικαίωμα, δυνατότητα και την εξασφάλιση πόρων σε μία χώρα έχει και αρνητικές συνέπειες, που έχουν σχέση με τον συνωστισμό, τον αρνητικό επηρεασμό της καθημερινής ζωής των κατοίκων, τη φθορά και τις βλάβες σε μνημεία και τόπους πολιτιστικής κληρονομιάς.

Για την εξασφάλιση ισορροπίας αποβλέπει ο βιώσιμος πολιτιστικός τουρισμός, προσφέροντας μία νέα προοπτική με τη συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών και άλλων ενδιαφερομένων φορέων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Προγράμματα που αναφέρονται σε αυτόν αφορούν προώθηση και στήριξη μειονεκτούντων περιοχών για τη διαχείριση του πολιτιστικού τουρισμού. Ανάπτυξη σε ευρωπαϊκές περιφέρειες σημαντικών πολιτιστικών αγαθών, επαφή φορέων πολιτιστικού τουρισμού με ερευνητές και ανάδειξη αναδυόμενων παραδοσιακών ευρωπαϊκών προορισμών με ανταλλαγή ορθών πρακτικών.

Μία άλλη επιμέρους στρατηγική αφορά τις ερευνητικές δράσεις για την πολιτιστική κληρονομιά, όπως ανάπτυξη οικονομικά αποδοτικών τεχνολογιών για τη βιώσιμη ανασυγκρότηση ιστορικών περιοχών για την αντιμετώπιση των κλιματικών κινδύνων, τη βιώσιμη ανάπτυξη μέσω των κλάδων του πολιτισμού, την ψηφιακή ενιαία αγορά για την αξιολόγηση της στην πρόσβαση σε ευρωπαϊκά πολιτιστικά αγαθά και τέλος, καινοτόμες προσεγγίσεις για την αστική και περιφερειακή ανάπτυξη.

Η τέχνη της Αναγέννησης: Ο 15ος αι. (Quattrocento)

2^ο Μέρος

Του Γιώργου Σταϊνχάουερ,
Αρχαιολόγου, τ. Εφόρου Αρχαιοτήτων

Παρακολουθήσαμε στο προηγούμενο τεύχος την πορεία της ιταλικής - κατά κύριο λόγο Φλωρεντινής - τέχνης στην αναζήτηση τον 15ο αι. -κάτω από την επίδραση των ελληνικών γραμμάτων- μιας νέας αντίληψης του ανθρώπινου σώματος και της φύσης, του φυσικού (προσοπτικού) και του πνευματικού χώρου, και τα πρώτα βήματα στο ξεπέρασμα του πλούσιου και χαριτωμένου νεογοθικού (διεθνούς γοθικού) ρυθμού. Προηγουμένως όμως ένα σύντομο βλέμμα στον παράλληλο δρόμο που ακολουθεί η τέχνη στις πόλεις της Φλάνδρας και της ΒΔ Ευρώπης, αυτόν τον άλλο και μακροπρόθεσμα αποφασιστικό πόλο της νέας Ευρώπης.

Η φλαμανδική τέχνη και η ιταλική Αναγέννηση

Τη σημαντική επίδραση της φλαμανδικής τέχνης, φυσικό επακόλουθο των στενών εμπορικών σχέσεων

των δύο χώρων, φανέρωσε ήδη η στροφή του Φίλιππο Λίππι το 1550 από τον ρεαλισμό του Μαζάτσο στον λυρισμό της τρυφερής Παναγίας που γονατίζει ευλαβικά μπροστά το θείο βρέφος (βλ. προηγούμενο τεύχος το ίδιο μοτίβο στη Γέννηση του Πιέρο ντέλα Φραντσέσκα). Οι διαφορές βορρά - νότου στο χώρο της τέχνης είναι πολλές: από τη μια η μνημειώδης τοιχογραφία σε φρέσκο ή τέμπερα στην ιταλικής βασιλικής ή του παλάτσο από τη άλλη η ευλαβική εσωστρέφεια του παρεκκλησίου και της αστικής κατοικίας, το τρίπτυχο του βωμού και η λατρευτική εικόνα, ο χώρος όπου θα καλλιεργηθεί ο μεταρρυθμιστικός λαϊκός μυστικισμός της «Μίμησης του Ιησού» του Θωμά a Kempis. Ένας νέος κόσμος που θα ζήσει τη μετάβαση από το παραδείσιο όραμα του τριπτύχου της Γάνδης του Van Eyck του 1430 (Πειραικό Ορόσημο 76 εικ.10) και από τις «ωραίες μαντόνες» (schöne Madonnen) του διεθνή γοθικού ρυθμού στο ρεαλισμό του τριπτύχου Merode του Maître de Flemalle (Πειραικό Ορόσημο 76 εικ.11) του 1440, και στην εμβάθυνση στη ψυχολογία του ατόμου με το πορτρέτο σε τρία τέταρτα (εικ.1)

Το δραματικό συναίσθημα και η τρυφερότητα βαθαινούν στη δεμένη, γεμάτη πάθος, σύνθεση της Αποκαθήλωσης του Μουσείου Πράντο (1443) (εικ.2) του Rogier van den Weyden, μαθητή του J.v. Eyck, ενός σπουδαίου πορτραίστου με ιδιαίτερη ικανότητα στην ψυχολογική παρατήρηση και δύναμη στην απόδοση του πάθους σε όλες του τις μορφές, με βαθύ ανθρωπισμό και ευαισθησία στον πόνο. Ο Rogier θα επισκεφθεί

την Ρώμη με αφορμή τον Ιωβηλαίο του 1450. Η φλαμανδική επίδραση θα κορυφωθεί με τον ερχομό στη Φλωρεντία το 1475 της Γέννησης (Portinari Altar) του Hugo van der Goes (εικ. 3), που θα αποτελέσει αποκάλυψη και αντικείμενο θαυμασμού για το μέγεθος (3x6μ), την (άγνωστη στη Ιταλία) τεχνική του λαδιού και πρότυπο για τη ρεαλιστική προσέγγιση της φύσης και των ανθρώπων, όπως των βοσκών από τον ίδιο πίνακα που θα αντιγράψει ο Ghirlandaio. Ο περιορισμένος χώρος δεν μας επιτρέπει να ασχοληθούμε με την ακτινοβολία της φλαμανδικής τέχνης στην ΒΔ Ευρώπη, στην Βουργουνδία, τη Γαλλία (Quarton, Fouquet), στη Γερμανία και με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές σχολές, στις οποίες κυριαρχεί ακόμα ο νέος γοθικός ρυθμός. Αξίζει να αναφερθεί η βαθιά συγκινητική Pieta του Avignon του 1460 στο Λούβρο (εικ. 4).

Εικ. 1. Rogier van der Weyden, πορτρέτο Καρόλου του Τολμηρού, δούκα της Βουργουνδίας. 1454, Βερολίνο

Εικ. 2. Rogier van der Weyden, Η αποκαθήλωση, 1435, Prado, Μαδρίτη

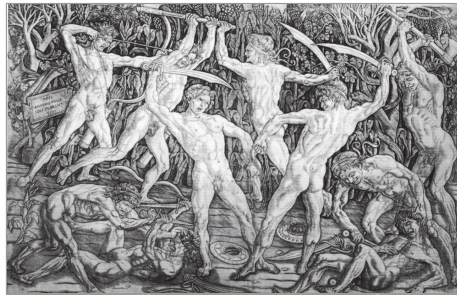
Εικ. 3. Hugo van der Goes, Η Γέννηση, κεντρικός πίνακας του τριπτύχου Portinari, 1475-77, Uffizi, Φλωρεντία

Εικ. 4. Pieta Σχολή Avignon, 1460, Λούβρο Παρίσι

Εικ. 5. J. della Quercia, Γένεση: η δημιουργία της Εύας/ Εκδίωξη από τον Παράδεισο S.Petronio, Bologna

Εικ. 6. Pollaiuolo, Μάχη γυμνών ανδρών (χαρακτικό) Εθν. Πινακοθήκη, Λονδίνο

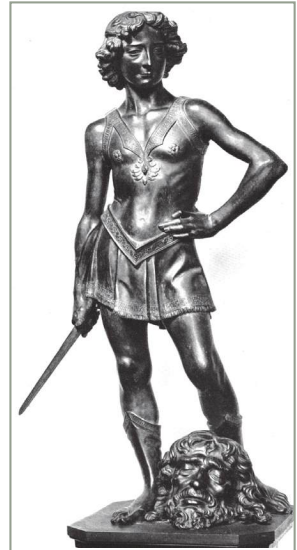
Εικ. 8. Verocchio, έφιππος ανδριάντας Colleoni, 1488, πλατεία SS Giovanni e Paolo, Βενετία

Η τέχνη στη Φλωρεντία στο τελευταίο τέταρτο του αιώνα Από τον Λορένζο Μανίφικο στο Σαβονάρολα

Η φλαμανδική εσωτερικότητα ενίσχυσε τις συναισθηματικές και μυστικιστικές τάσεις της Φλωρεντινής ζωγραφικής, χωρίς όμως να θίξει βασικά χαρακτηριστικά της που ήταν η έμφαση στο σχέδιο -στην τελειότητα και εκφραστικότητα του περιγράμματος των μορφών- και στην απόδοση του πλαστικού όγκου των. Ο δάσκαλος ζωγράφων και γλυπτών του φλωρεντινού 15ου αιώνα υπήρξε, όπως αποδεικνύει ο τεράστιος ρόλος του στην εξέλιξη της τέχνης, ο Ντονατέλλο. Πράγματι οι δύο τάσεις που κυριαρχούν ολόκληρο το τελευταίο τέταρτο του 15ου είναι: των πιστών στην κληρονομιά του Ντονατέλλο και εκείνων που την απορρίπτουν. Την πρώτη εκπροσωπούν ο σιεννέζος Jacopo della Quercia (Εικ.5), ο μαθητής του Καστάνιο Antonio Pollaiuolo (1432-1498), ένας γλύπτης παθιαμένος με την ανατομία (Εικ. 6), και ο Andrea Verrochio (1435-1488), ο μαθητής του Ντονατέλλο που θα τον διαδεχτεί στο δεύτερο μισό του

15ου αι, στην πρώτη θέση της φλωρεντινής τέχνης. Γλύπτης και ζωγράφος, ουσιαστικά επικεφαλής ενός μεγάλου εργαστηρίου ο Βερόκιο υπήρξε ο δάσκαλος εκτός των άλλων (βλ. παρακάτω για τον Μαντένιο) και των δύο μεγάλων μορφών της Αναγέννησης, του Λεονάρντο ντα Βίντσι και του Μιχαήλ Άγγελου. Δεν θα φθάσει το δάσκαλό του, είναι πάντως αυτός που αντιπροσωπεύει τα ιδανικά της νέας γενιάς. Τη δουλειά του διακρίνει ένα όλο και μεγαλύτερο πάθος, και συγχρόνως η χάρη και η κομψότητα ενός χρυσοχού στο μοντελάρισμα της επιφάνειας και στην απόδοση της λεπτομέρειας. Τα σώματα του έχουν εγκαταλείψει την παλαιά βαρύτητα και αδεξιότητα, είναι λεπτά με κομψές αρθρώσεις, ενώ η συνεχής γραμμή του περιγράμματος διακόπτεται από αδιόρατες κινήσεις και ποικίλματα. Το ζητούμενο είναι η ακρίβεια στο πλάσιμο, οι λεπτές αποχρώσεις στο ανάγλυφο. Την ηρεμία των παθητικών μορφών αντικαθιστά τώρα μια έντονη και εξεζητημένη κινητικότητα, τα δάκτυλα απλώνονται κομψά και τα κεφάλια κοιτάνε και σκύβουν με γλυκά χαμόγελα ή πάλι στρέφονται ψηλά με συναισθηματικές εκφράσεις. Στη μορφή του Δαυίδ (1476) (Εικ.7) την κλασική άνεση του αγάλματος του Ντονατέλλο έχει αντικαταστήσει η ένταση, η ετοιμότητα και το θεληματικό, προκλητικό ύφος της στάσης, που δηλώνεται με τη στροφή της κεφαλής και τη στάση των λεπτών νευρικών άκρων, την ανοικτή γωνία του αγκώνα, τον τρόπο που στηρίζει το αριστερό στη μέση, και κρατά στο κατεβασμένο δεξί το σπαθί απειλητικά στραμμένο προς τα έξω. Ανάλογη είναι η αλλαγή του ύφους και του έφιππου condottiere: την αυτοκρατορική ηρεμία του Gattamelata του Ντονατέλλο έχει αντικαταστήσει ο συνοφρυωμένος, κορδωμένος στη σέλα του νταής Colleoni του Βερόκιο (Εικ.8). Το ίδιο ενδιαφέρον για την απόδοση του ψυχισμού και την ίδια ευαισθησία στο πλάσιμο της επιφάνειας, θα συναντήσουμε σε γλύπτες όπως ο Desiderio da Settignano στον οποίο χρωστάμε κάποια αξιαγάπητα κεφάλια νέων γυναικών, ο Antonio Rosellino και ο Benedetto da Maiano ανταγωνίζονται τη ζωγραφική στην απόδοση της τρυφερής παιδικής σάρκας, την υφή των λεπτών υφασμάτων και τον πλούτο των πτυχώσεων.

Την παράδοση αυτή, χωρίς όμως την δυναμική ένταση των μορφών του Βερόκιο, θα συναντήσουμε ξανά μόνο στη ζωγραφική του Signorelli, (βλ.

Εικ. 7. Verocchio, Δαυίδ, 1475, Bargello, Φλωρεντία

Εικ. 9. Filippino Lippi, Sacra conversazione: Παναγία με Α. Ιωάννη Βαπτιστή και τρεις αγίους, 1486, Φλωρεντία SS Giovanni e Paolo, Βενετία

Εικ. 10. Filippino Lippi, Το όραμα του Αγ. Βερνάρδου, 1486, Φλωρεντία

Εικ. 11. Filippino Lippi, Παναγία με Αγ. Δομννίκο και Αγ. Ιερώνυμο, Εθν. Πινακοθήκη Λονδίνo

Εικ. 12. Filippino Lippi, Ανάληψη της Θεοτόκου, S. Maria sopra Minerva, Ρώμη

Εικ. 13. Botticelli, Madonna del Magnificat, 1481, Φλωρεντία

Εικ. 14. Botticelli, πορτρέτο της Simonetta Vespucci, δεκαετία 1480, Φλωρεντία

Εικ. 15. Botticelli, Η γέννηση της Αφροδίτης, 1481, λεπτομέρεια

παρακάτω). Την υπερβολή στις στάσεις και στην εκδήλωση των συναισθημάτων μετριάξει στην ακμή της φλωρεντινής Αναγέννησης η επίδραση της Αρχαιότητας, έστω και αν αυτή είναι ακόμα περισσότερο λογοτεχνική. Κύριοι εκφραστές της εποχής είναι οι μαθητές του Φρα Φιλίππο Λίππι: ο γιος του Φιλίππο (1457/8 - 1504) και ο Sandro Botticelli (1445- 1510), δυο διαφορετικές προσωπικότητες που συνδέει η κοινή ατμόσφαιρα των έργων τους.

Ο Φιλίππο Λίππι κληρονόμησε από τον πατέρα του το χάρισμα του χρώματος, που δεν είχε ποτέ ο Μποτιτσέλι. Δεν παρασύρεται όπως εκείνος από το παιχνίδι με το σχέδιο. Τον μαγεύει

η επιφάνεια, η επιδερμίδα των πραγμάτων· έχει μια μοναδική και αζεπέραστη ευαισθησία στις αποχρώσεις του δέρματος, στην απαλότητα και τη λάμψη της κόμης. Η γραμμή του είναι ήρεμη, ευγενική, απαλή, έχει μια γυναικεία θα λέγαμε ευαισθησία. Τα πρώτα έργα του αποπνέουν μια γοητευτική, καμιά φορά υπερβολική τρυφερότητα στη σύλληψη και την εκτέλεση, που φθάνει σε συναισθηματισμούς και εξεζητημένες στάσεις, όπως στον πίνακα με την Παναγία τον Αγ. Ιωάννη και αγίους του 1486 στη Φλωρεντία (Ουφίτσι) (Εικ. 9). Από την ίδια χρονιά έχουμε ωστόσο και το «όραμα του Αγ. Βερνάρδου», επίσης στο Ουφίτσι (Εικ. 10), όπου οι πιο συγκρατημένες κινήσεις των μορφών αποπνέουν μια πραγματική εσωτερικότητα· ενώ στην επίσης σύγχρονη «Θεοτόκο με τους Αγίους Ιερώνυμο και Δομννίκο» στο Λονδίνo, η κλειστή πυραμιδοειδής σύνθεση ενώνει τις μορφές με μοναδική χάρη και τρυφερότητα (Εικ.11). Το μειονέκτημά του ιδιαίτερα στα μεταγενέστερα έργα του είναι η νευρικήτητα στις κινήσεις των μορφών, που υπογραμμίζουν τα ανεπιθύμητα υφάσματα, ακόμα και κάποια κενή θεατρικότητα στις χειρονομίες. Αδιαμφισβήτητο είναι ωστόσο το διακοσμητικό του χάρισμα· η εφευρετικότητα και τα φανταστικά καμιά φορά εντυπωσιακά εφφέ, όπως στον σχεδόν βακχικό χορό των αγγέλων στην Ανάληψη της Θεοτόκου στην S. Maria sopra Minerva (Εικ.12). Ο πιο γνωστός και για πολλούς ο αντιπροσωπευτικός ζωγράφος του Quattrocento είναι Μποτιτσέλι. Στο έργο μπορούμε να παρακολουθήσουμε την πορεία της φλωρεντινής τέχνης από μια πλαστική αντίληψη κοντά σ' εκείνη του Πολιοουόλο, στην γλυκερή και κάπως άψυχη Madonna del Magnificat (Εικ.13), και τον εξεζητημένο ιδανικό κόσμο της πλατωνικής αλληγορίας της Άνοιξης και της Γέννησης της Αφροδίτης 1480-1481, της εποχής του

Εικ. 16. Η Αφροδίτη Medici, ελληνιστική παραλλαγή της πραξίτειας Αφροδίτης, Φλωρεντία

Εικ. 17. Botticelli, Η γέννηση της Αφροδίτης κεντρική μορφή

Λορέντζο Μανίφικο (βλ. το τελευταίο Πειραϊκό Ορόσημο Εικ. 4 και 6), τέλος στην μανιερίστικη υπερβολή του πάθους και της μυστικοπάθειας του τέλους του αιώνα. Σε αντίθεση με τον Φιλίππο ήταν ένας παρορμητικός και σχεδόν αρρωστημένα παθιασμένος άνθρωπος, συνεχώς σε εσωτερική ένταση. Δεν εκφράζεται όπως εκείνος με το χρώμα, αλλά με τη γραμμή που χειρίζεται με μοναδική μαεστρία: με τα αξέχαστα γυναι-

Εικ. 18. Botticelli, Άρης και Αφροδίτη, 1483, Εθνική Πινακοθήκη, Λονδίνο

κεία κεφάλια του δημιούργησε ένα τύπο ομορφιάς είτε πρόκειται για τη Μαντόνα, είτε για το πορτρέτο της «ωραίας Σιμονέττας» (Εικ. 14) πιθανό μοντέλο για την Αφροδίτη (Εικ. 15): στενά καλογραμμένα πρόσωπα, ταραγμένα μάτια και ένα φευγαλέο χαμόγελο, τόσο διαφορετικό από το αυτάρεσκο, ζωντανό βλέμμα του Φίλιππο Λίππι. Πόσο μακριά δεν βρίσκεται από την αρχαία αντίληψη του γυναικείου σώματος (Εικ. 16) η Αφροδίτη που αναδύεται από τα κύματα (Εικ. 17), που αναπαύεται στο πλευρό ενός αποκαμωμένου Άρη (Εικ. 18), ή που συνοδεύει την Άνοιξη και τις τρεις Χάριτες (Εικ. 19-20) στον επιτηδευμένο χορό τους! Όλες αυτές οι ωραίες και μυστηριώδεις νεαρές γυναίκες όπως και ολόκληρη η φύση γύρω -λουλούδια, γρασίδια, κύματα- φαίνονται ψεύτικα, σαν μια φανταστική σχεδόν απειλητική σκηνοθεσία. Σ' αυτή τη φιλτραρισμένη μέσα από την νεοπλατωνική ιδεολογία φύση, όπως στον ασκητικό φανατισμό και στην εσωτερική φλόγα των αγίων του, υποβόσκει ήδη η κρίση συνείδησης του χριστιανισμού που θα ξεσπάσει στο τέλος του αιώνα. Ο Botticelli είναι ωστόσο και θα παραμείνει ως το τέλος ένας σπουδαίος σχεδιαστής. Η γραμμή του θα είναι πάντα λιτή, ρευστή και εκφραστική· αποφεύγει τη λεπτομέρεια, αναδεικνύει το πάθος, την ορμή της κίνησης των μορφών. Το ίδιο ισχύει και για τον τρόπο αντιμετώπισης των θεμάτων που δανειζεται από την φλαμανδική και τη γερμανική τέχνη, όπως δείχνει η κλασική σύνθεση της σκηνής και η ηρεμία του σώματος του νεκρού Ιησού (θυμίζει τον κοιμισμένο Άρη της Εικ. 18) στον επιτάφιο θρήνο στο Μιλάνο

Εικ. 21. Botticelli, Επιτάφιος Θρήνος, 1495, Μιλάνο

(Εικ. 21).

Αν τα συμβολικά έργα του Μποτιτσέλι της δεκαετίας του 1480 εκφράζουν τις πλατωνικές ιδέες της ακαδημίας του Lorenzo Magnifico, και τις ανησυχίες του ίδιου του ζωγράφου, το κλίμα της Φλωρεντίας του Λορέντζο αποδίδει πιστότερα η νηφαλιότητα, η απλή σχεδόν παλιομοδίτικη σύνθεση και ο μεγαλύτερος ίσως κάπως πεζός (εμπνευσμένος από τη φλαμανδική τέχνη) ρεαλισμός του Guirlandaio (1440-1494), μεγάλου μάστορα της νωπογραφίας και δάσκαλο σ' αυτή του Μιχαήλ Άγγελου. Ο Guirlandaio δεν υποφέρει από υπερβολική ευαισθησία. Έχει ένα ισορροπημένο τεμπεραμέντο, μια ανοιχτή και ευχάριστη φύση και μια αίσθηση για τη λαμπερή πλευρά της καθημερινότητας. Έτσι στην περίφημη σειρά των τοιχογραφιών στην Santa Maria Novella με το πρόσχημα της θρησκευτικής θεματολογίας μας δίνεται ένα πανόραμα της σύγχρονης φλωρεντινής κοινωνίας: η γέννηση της Μαρίας (Εικ. 22) τοποθετείται σε μια μεγαλοαστική φλωρεντινή κατοικία όπου κυριαρχεί το αρχαίο ντεκόρ· η επίσκεψη στην Ελισάβετ θυμίζει περισσότερο την τυχαία συνάντηση στον περίπατο δύο κοσμικών κυριών (Εικ. 23).

Στην Ιταλία η τελευταία δεκαετία του 15ου αιώνα θα σημάνει το τέλος της Φλωρεντινής φάσης της αναγέννησης. Τη συνοδεύουν μεγάλα ιστορικά γεγονότα: οι γαλλικές εισβολές των ετών 1494 και 1499, η γαλλική κατοχή στο

Εικ. 19. Οι τρεις Χάριτες, ελληνιστικό σύμπλεγμα (κεφάλες συμπληρωμένες), Λούβρο, Παρίσι

Εικ. 20. Botticelli, Οι τρεις Χάριτες, λεπτομέρεια από την Άφιξη της Άνοιξης Φλωρεντία

Εικ. 22. Guirlandaio, Η γέννηση της Μαρίας, τοιχογραφία, 1485-1490, S. Maria Novella, Φλωρεντία

Εικ. 23. Guirlandaio, Η επίσκεψη στην Ελισάβετ, τοιχογραφία, 1485-1490, S. Maria Novella, Φλωρεντία

Εικ. 24. Botticelli, Η Μυστική Γέννηση, 1500, Φλωρεντία

Εικ. 25. J. Bosch, Ο κήπος των Απολαύσεων (ο γήινος Παράδεισος), κεντρικός πίνακας τριπτύχου, 1494-1505, Prado, Μαδρίτη

Εικ. 28. Perugino, το όραμα του Αγ. Βερνάρδου, 1493, Παλαιά Πινακοθήκη Μόναχο

Εικ. 29. Mantegna, Το μαρτύριο του Αγ. Ιακώβου, 1450, τοιχογραφία Ραδόνα (κατεστραμμένο)

Μιλάνο και η εξορία των Σφόρτσα (1499), η φυγή του Λεονάρντο και του Μπράμante (γι' αυτούς τους πρωτοπόρους της ώριμης Αναγέννησης θα μιλήσουμε στο επόμενο τεύχος)· η έξωση των Μεδίκων από τη Φλωρεντία και η η αντιδραστική θεοκρατική δικτατορία του Σαβοναρόλα (1494-1499). Τον απόηχο τους θα γνωρίσουμε στο μανιερισμό της Μυστικής Γέννησης (1500) (Εικ.24) και στον εξ-

Εικ. 26. M. Grünewald, Σταύρωση. Κεντρικός πίνακας της εξωτ. όψης του τριπτύχου του βωμού του Isenheim, 1505- 1515 Κολμάρ Αλσατία

πρεσιονισμό του επιτάφιου θρήνου του Μποτιτσέλι (βλ. παραπάνω εικ. 21)· δύο έργα που αποπνέουν την ατμόσφαιρα ενός fin de siècle, που θα γνωρίσουμε στη Φλάνδρα και στη Γερμανία μέσα από τις δαιμονικές εμμονές του ολλανδού J. Bosch (1450-1516) (Εικ.25), και τον ακραίο μυστικισμό και άγριο εξπρεσιονισμό του γερμανού Grünewald (1470- 1528) στο συγκλονιστικό τρίπτυχο του Isenheim στο Κολμάρ της Αλσατίας (Εικ. 26).

Η ρωμαϊκή Αναγέννηση

Είναι πλέον στη Ρώμη, το καταφύγιο του Λεονάρντο και του Μπράμante, όπου χάρη στον συγκεντρωμένο εκκλησιαστικό πλούτο και μια σειρά φιλότεχνων παπών η Αναγέννηση θα γνωρίσει την απόγειο αλλά και τα όρια και το μοιραίο -μέσα στο κλίμα της θρησκευτικής κρίσης και Αντιμεταρρύθμισης- τέλος της.

Την μετάβαση στη ρωμαϊκή φάση της Αναγέννησης παρακολουθούμε στο έργο δύο συνομηλίκων ζωγράφων του Signorelli και του Perugino, μαθητών το 1460 του Piero della Francesca, που έρχονται το 1480 στη Ρώμη, και ακμάζουν ακριβώς την τελευταία πενταετία του αιώνα (1495-1500). Ο πρώτος με τον δυνατό γραμμικό, ενίοτε μελοδραματικό ύφος, το ενδιαφέρον για το γυμνό ανδρικό σώμα και τη τυπικά φλωρεντινή εμμονή στο περίγραμμα του, (Εικ. 27), θα είναι ο συνεχιστής του Pollaiuolo και του Βερόκιο και ο πρόδρομος του Μιχαήλ Άγγελου της

Εικ. 27. L. Signorelli, Δεύτερα Παρουσία (λεπτομέρεια), τοιχογραφία, 1499-1504 Καθεδρικός ναός Orvieto

Εικ. 30 Mantegna, Αγ. Σεβαστιανός, 1480, Λούβρο, Παρίσι

Capella Sistina· ο δεύτερος, ο συντηρητικός δάσκαλος του Ραφαέλο: ένας κάπως άνοστος καλλιτέχνης που φέρνει ωστόσο στην αφήγηση των γεγονότων την αίσθηση της γαλήνης, της ισορροπίας και ευλαβικής απλότητας, και συγχρόνως μια λυρική ποιότητα και ένα ήρεμο ρέοντα ρυθμό στην καταγραφή των σχέσεων ανάμεσα στις απλές μορφές, το ήρεμο αρχιτεκτονικό πλαίσιο και το τοπίο στο βάθος, κάτι που λείπει από τους Φλωρεντίνους και είναι τελείως ξένο

την κινητικότητα και την εκζήτηση του ύστερου 15ου αι. Για να το αντιληφθούμε αρκεί η σύγκριση της Παναγίας και τον Αγ. Βερνάρδο στο Μόναχο (Εικ.28), με εκείνη του Φιλιππίνο στη Φλωρεντία (παραπάνω εικ.11).

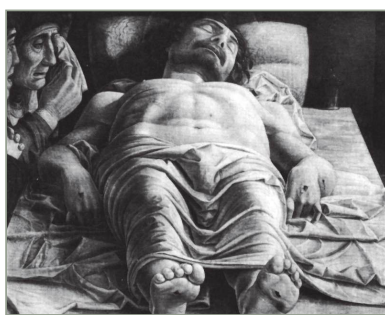
Εικ. 31. Mantegna, Palazzo Ducale, Camera dei Sposi, βόρειος τοίχος: η αλή των Gonzaga, 1474, Mantova

Εικ. 32. Mantegna, Palazzo Ducale, Camera dei Sposi, η οροφή, 1474, Mantova

Η Αναγέννηση στη βόρεια Ιταλία και το Βένετο

Σε ένα διαφορετικό κλίμα, θεματικά πιο κοντά στην αρχαιότητα, και με πρωτοφανείς για την τολμηρότητα νεωτερισμούς στη σύνθεση-κινείται η ζωγραφική του Μαντένια (Andrea Mantegna 1431- 1500). Σ' αυτό συνέβαλε το περιβάλλον της Πάντοβας, ενός κέντρου των κλασικών σπουδών, και η παρέα του αρχαιολόγου Squarcione. Ήδη στα πρώτα του -χαμένα τώρα- έργα, τις τοιχογραφίες με τη ζωή του Αγ. Ιακώβου και το μαρτύριο του Αγ. Χριστοφόρου, εντυπωσιάζουν οι τολμηρές οπτικές γωνίες, οι δραματικές προοπτικές μειώσεις και οφθαλμαπάτες, αλλά και η αρχαιολογική ακρίβεια με την οποία αποδίδονται ο οπλισμός, οι θριαμβευτικές ασπίδες, οι γιρλάντες και οι λατινικές και ελληνικές επιγραφές. (Εικ. 29). Η παρουσία της αρχαιότητας είναι πέρα από τα ερείπια φανερά στους ψυχρούς τόνους μιας σχεδόν μαρμάρινης σάρκας (βλ. π.χ. τον Αγ. Σεβαστιανό του Λούβρου [Εικ.30]), όπως στη συχνή χρήση της μονοχρωμίας (grisaille). Αυτή την μεταλλική σχεδόν σκληρότητα κάνει καμιά φορά ανυπόφορη μια βορειοευρωπαϊκή -ξένη στην αρχαιότητα- υπερβολή στη λεπτομέρεια, στους μορφασμούς, τις ρυτίδες, τις πτυχώσεις. Στη διακόσμηση από τον Μαντένια της Camera dei Sposi του ανακτόρου των Γκονζάγκα στη Μάντοβα (1460- 1474) έχουμε και

Εικ. 33. Mantegna, Ιησούς νεκρός, 1480, Brera, Μιλάνο

το πρώτο ολοκληρωμένο δείγμα της παλιάς ελληνιστικής και ρωμαϊκής τέχνης της ψευδαίσθησης, που θα γνωρίσει δόξες στην ώριμη Αναγέννηση και το Μπαρόκ. Οι τοιχογραφίες, οικογενειακές και επίσημες σκηνές, σκηνές κυνηγιού κλπ ανοίγονται στο χώρο, καταργώντας ουσιαστικά τους τοίχους (Εικ.31), ενώ το ταβάνι που ανοίγεται σαν μπαλκόνι στον ουρανό, με τους θεατές να σκύβουν από πάνω και τρεις ερωτιδείς σε ακραία σμίκρυνση να στέκονται όρθιοι πάνω από τα κεφάλια μας (Εικ.32)- ως ένα παρόμοιο κατόρθωμα θα δούμε και τον νεκρό Ιησού (Cristo scorto) (Εικ. 33). Το αρχαίο σκηνικό κυριαρχεί πλέον και στις θρησκευτικές σκηνές- σαν φόντο στο μαρτύριο του Αγ. Σεβαστιανό και ως αρχιτεκτονικό πλαίσιο στη σκηνή της Περιτομής του Ιησού (Εικ.34) πάλι με τη μορφή του κλασικού φυτικού διακόσμου στην sacra conversazione του Λούβρου του 1495 (Εικ. 35), όπου για πρώτη φορά η Παρθένος σκύβει από το ψηλό βάθρο στον πιστό, εδώ τον στρατάρχη της νίκης.

Ο Μαντένια αποτελεί το συνδετικό κρίκο με την οικογένεια των ζωγράφων Jacopo, Gentile και Giovanni Bellini (παντρεύτηκε την αδελφή του Τζιοβάνι 1430 -1516) οι οποίοι έφεραν στη βυζαντινή Βενετία την πνοή της αναγέννησης και με μια αξέχαστη σειρά από γλυκιές Μαντόνες, απλές βρεφοκρατούσες (Εικ.36) στον τύπο της sacra conversazione (Εικ. 37) θα συνδέσουν τη αυστηρή βυζαντινή και τη χαριτωμένη γοτθική με την παρθένο-μητέρα του Ραφαέλου. Σε αντίθεση με τη φλωρεντινή τέχνη εκφραστή μιας βασανισμένης ψυχής αναζητά με τον Μιχαήλ Άγγελο τη λύτρωση από το σώμα, στα

Εικ. 34. Mantegna, Περιτομή Ιησού, τρίπτυχο Uffizi, 1464-1470, Φλωρεντία

Εικ. 35. Mantegna, Madonna della Vittoria (sacra conversazione), 1495, Λούβρο, Παρίσι

Εικ. 36. Giovanni Bellini, Η μαντόνα με το ρόδι, 1485- 90 Εθνική Πινακοθήκη Λονδίνο

Εικ. 37. Giovanni Bellini, Sacra conversazione, Θεοτόκος με τέσσερεις Αγίους, 1505, Αγ. Ζαχαρίας, Βενετία

βενετσιάνικα εργαστήρια του Μπελλίνι -και σε μιαν άλλη ελάσσονα κλίμακα του Carpaccio (Εικ. 38)- προετοιμάζεται, βασισμένη στη μαγεία του χρώματος η λαμπρή ακμή της σχολής που τον επόμενο αιώνα, σηματοδοτούν τα ονόματα του Τζιορτζιόνε, του Τιτσιάνο, του Βερονέζε του Τιντορέτο κλπ.

Εικ. 38. V. Carpaccio, Η αναχώρηση των πρεσβευτών της Αγγλίας, 1497-98, Accademia, Βενετία

Ονόματα Αγωνιστών της "Μάχης του Πειραιά" σε οδούς Πειραιά και της Αθήνας

Του Κωνσταντίνου Σ. Γιαννακού

Το αφιέρωμα στην Ελληνική Επανάσταση του 1821, κατά την διακοσιοστή επέτειο από την κήρυξή της (2021), ολοκληρώθηκε με τα τέσσερα τεύχη του περιοδικού ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ (2021-Α, Β, Γ, Δ). Στο προηγούμενο τεύχος (2022-Α) περιγράφεται η κατάσταση στην οποία ευρίσκονταν μετά την απελευθέρωση "αί Αθήναι" και "ό

Εικόνα 1²: (αριστ.) Λάμπρος Βεΐκος, (δεξιό) Τούσας Μπότσαρης

Πειραιεύς", που από την εποχή της κλασικής Αθήνας αποτελούν ενότητα, μέχρι και την καθιέρωση των Αθηνών ως πρωτεύουσας του ελεύθερου Ελληνικού Κράτους. Στο παρόν τεύχος κρίνουμε αναγκαίο να μνημονευθούν οι Έλληνες αγωνιστές – οι περισσότεροι των οποίων έπεσαν υπέρ πατρίδος – των οποίων τα ονόματα έχουν δοθεί σε οδούς και πλατείες του Πειραιά και της Αθήνας και ίσως είναι άγνωστοι σε πολλούς Έλληνες.

Κατ' αρχάς πριν από την άφιξη του Καραϊσκάκη στο Κερατσίνι, στην Μάχη του Καματερού σκοτώθηκε ο συνταγματάρχης του Γαλλικού στρατού Διονύσιος Βούρβαχης¹, ο οποίος

Εικόνα 2³: (αριστ.) Γεώργιος Δράκος, (δεξιό) Διονύσιος Βούρβαχης

είχε επιστρέψει στην πατρίδα του και μαχόταν εναντίον των Τούρκων, με 1500 στρατιώτες (οδός Βούρβαχη προέκταση της οδού Ροβέρτου Γκάλι, στο Μουσείο Ακροπόλεως). Για την Μάχη του Αναλάτου (στην περιοχή από τον Πειραιά και το Νέον Φάληρο έως την εκκλησία του Αγίου Σώστη στη Λεωφόρο Συγγρού), ο βραβευμένος από την Ακαδημία Αθηνών Κόκκινος (τόμος ΣΤ, 37) αναφέρει:

«Οι πεσόντες κατά την μάχην αυτήν Έλληνες υπερέβησαν τούς χιλίους. Μεταξύ δε τούτων ήσαν ικανώτατοι αρχηγοί σωμάτων, ο Λάμπρος Βεΐκος (οδός στο Κουκάκι και περιοχή Βεΐκου), ο Ιωάννης Νοταράς (οδός Νοταρά), ο Γεώργιος Δράκος, ο Αθανάσιος (Τούσιας) Μπότσαρης (οδός Τούσα Μπότσαρη, Κουκάκι), ο Γεώργιος Τζαβέλλας (οδός Τζαβέλλα), ο Ιγγλέσης (οδός στου Φιξ), ο Ι. Μήτσας, ο Εμ. Καλλέργης, ο Συμεών Ζαχαρίτσας (οδός στο Κουκάκι), ο Κώστας Τζαβέλλας, ο Φώτος Φωτομάρας

1. Οδήγησε στην εκ νέου υποδούλωση των Αθηνών, του Πειραιώς και ολόκληρης της Στερεάς Ελλάδος, η οποία – με εξαιρέσεις το Μεσολόγγι, τη Βόνιτσα και τη Ναύπακτο – είχε απελευθερωθεί από τον Γεώργιο Καραϊσκάκη.
2. Είναι ο μετέπειτα εκ των ηγετών της Επανάστασης του 1843, εναντίον του βασιλιά Όθωνα.

(οδός στου Φιξ), ο Νούτσος Τσάτσος, ο Φώτος Βέϊκος, ο Πάσχος και ο Κίτσος Κοσμάς (οδός Κίτσου και Πάνου Κοσμά στην περιοχή Κυνοσάργους), ο Χρήστος Μπέκας (οδός στο Νέο Κόσμο), ο Γιάννης Μπάλας, ο Χρήστος Τσίτης, ο Ν. Αγοναρίδης, ο Ν. Ποταμιάνος, ο Ζήνων Ισαυρίδης (οδός στην περιοχή Κυνοσάργους), ο Άνθιμος Σιναΐδης, ο Δημ. Κουρμούλης, ο Εμ. Ρουσικιανός, ο Εμ. Βαλιάνης, ο Νικ. Ζερβουδάκης, ο Φραγκιάς, ο Μιχ. Σκλαβουνάκης, ο Εμ. Δαρατσάνος, ο Γ. Καλαμαράς, ο Θεοδ. Νικηφοράκης. Εκ των φιλελλήνων εφονεύθησαν ο Ντελουντούι και ο Λεφέβρ.

Ο Γ. Δράκος (οδός στην Καστέλα και στο Κουκάκι) μετεφέρθη εις την Χαλκίδα και εφονεύθη αργότερα ή, όπως ελέχθη, ηυτοκτόνησε, ο δε Δημ. Καλλέργης⁴ (ο εκ των διοργανωτών της επανάστασης του 1843 που απέφερε το Σύνταγμα επί Όθωνος), του οποίου εκόπησαν τα αυτιά, ηλευθερώθη αφού επληρώθησαν υπό των οικείων του ως λύτρα εβδομήντα χιλιάδες γρόσια. Οι αιχμαλωτισθέντες, μεταξύ των οποίων και ο εξ Αιγίνης Τσελέπης ή Τσελεπής (ακτή Τσελέπη/Τζελέπη)⁵ αλλά και οδός κοντά στην οδό Μάχης Αναλάτου στην Αθήνα δεξιά της Λεωφόρου Συγγρού) και οι φιλέλληνες, ανήρχοντο εις εκα-

πλοίων, διότι πολλοί κατεκόπησαν υπό επιδραμόντων τουρκικών αποσπασμάτων και άλλοι επνίγησαν, μετεφέρθησαν εις κακήν κατάστασιν εις τον Πειραιά. Αλλά οι περισσότεροι δεν έμειναν ούτε εκεί. Οι εκ των γειτονικών μερών έφευγαν προς τους τόπους των, άλλοι καθ' ομάδας και άλλοι με τούς αρχηγούς των. Οι Πετμεζαίοι επέστρεψαν με τούς άνδρας των εις την Πελοπόννησον, αφού έδωσαν μάχην εις τούς Μύλους της Ελευσίνος, τους κατεχομένους υπό των Τούρκων.

Ο Γενναίος Κολοκοτρώνης κατείχε το Μετόχι (Αγ. Σπυρίδωνα), αλλ' εξετοπίσθη εκείθεν προς τον ελαιώνα, ο Χατζή-Μιχάλης είχε συγκεντρώσει τούς άνδρας του εις το Φάληρον και ο Πανομάρας κατώρθωσε να κρατήση το Μοναστήρι (του Αγίου Σπυρίδωνος), αλλ' εκ τού πανικού του προκληθέντος εκ της καταστροφής και των απωλειών της μάχης οι μετρηθέντες κατά την 27ην Απριλίου εις τα ολίγα παραθαλάσσια οχυρώματα τού Πειραιώς και εις το Φάληρον ανήρχοντο μόλις εις τρεις χιλιάδας πεντακοσίους (3.500) άνδρας, μόνοι αυτοί απομείναντες εκ του προ τετραμήρου λαμπρού εκ δέκα χιλιάδων στρατού.

Αλλά με την δύναμιν αυτήν δεν ήτο δυνατόν πλέον να συνεχισθή η εναντίον των τουρκικών στρατευμάτων αντίστασις. Η παρά τον Αναλάτον μάχη έκρινεν οριστικώς όχι μόνον την τύχην των πολιορκουμένων εις την Ακρόπολιν, αλλά και τον κατά την Στερεάν ελληνικόν αγώνα. Διότι εκείνος που ημπορούσε να δημιουργή στρατόν εκ των διασκορπισμένων δυνάμεων και να επιτυχάνη νίκας Θαυμαστάς (ο Γεώργιος Καραϊσκάκης, με Στάδιο και πλατείες στο όνομά του στον Πειραιά και στην Αθήνα) ήτο πλέον νεκρός. Όχι δε αδικαιολογήτως ο Κιουταχής είχε σπεύσει από της 23ης Απριλίου να αναγγείλει εις την Πύλην τον θάνατον του Καραϊσκάκη, ως μέγα, ευχάριστον εις τούς Τούρκους γεγονός». Αντίστοιχη παρουσίαση της Μάχης έχουν και άλλοι συγγραφείς όπως και ο στρατηγός Ιωάννης Μακρυγιάννης

Εικόνα 3^η: Οι λαβόντες μέρος στις Μάχες του Πειραιά, Ιωάννης-Γενναίος Κολοκοτρώνης (αριστ.) και Ιωάννης Μακρυγιάννης (δεξιά)

τόν πενήντα και εθανατώθησαν όλοι κατόπιν διαταγής τού Κιουταχή και τα δέρματα των κεφαλών των εστάλησαν εις την Κωνσταντινούπολιν ως τεκμήριον της μεγάλης τουρκικής νίκης, καθώς και πλήθος κομμένων αυτιών.

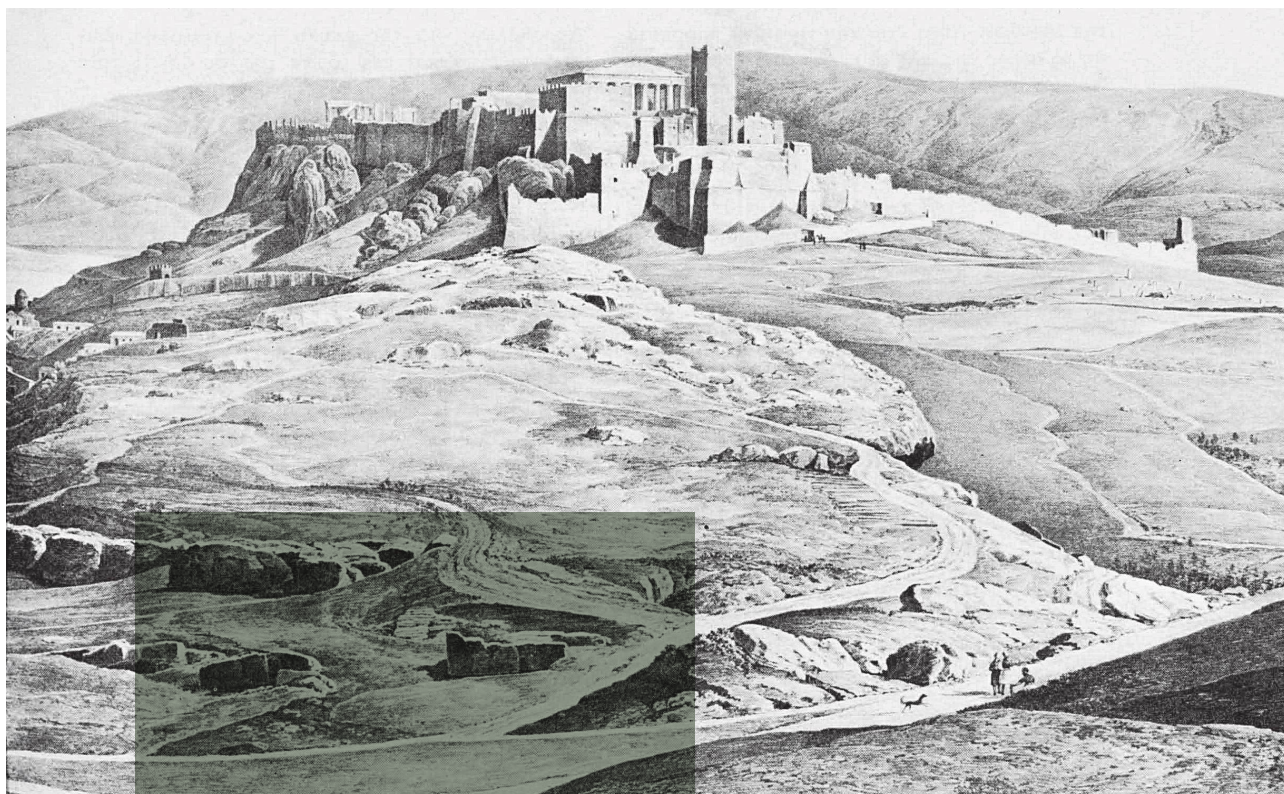
Αι απώλειαι των Τούρκων εις τα οχυρώματα των Σουλιωτών και του Ιγγλέση ήσαν πολλάι και μεταξύ άλλων εφονεύθη ο αρχηγός του τουρκικού ιππικού και ελέχθη ότι ετραυματίσθη ελαφρώς και ο Κιουταχής, ο οποίος είχε πλησιάσει πολύ εις την μάχην.

Όσοι εκ των φυγόντων Ελλήνων κατώρθωσαν να επιβούν των

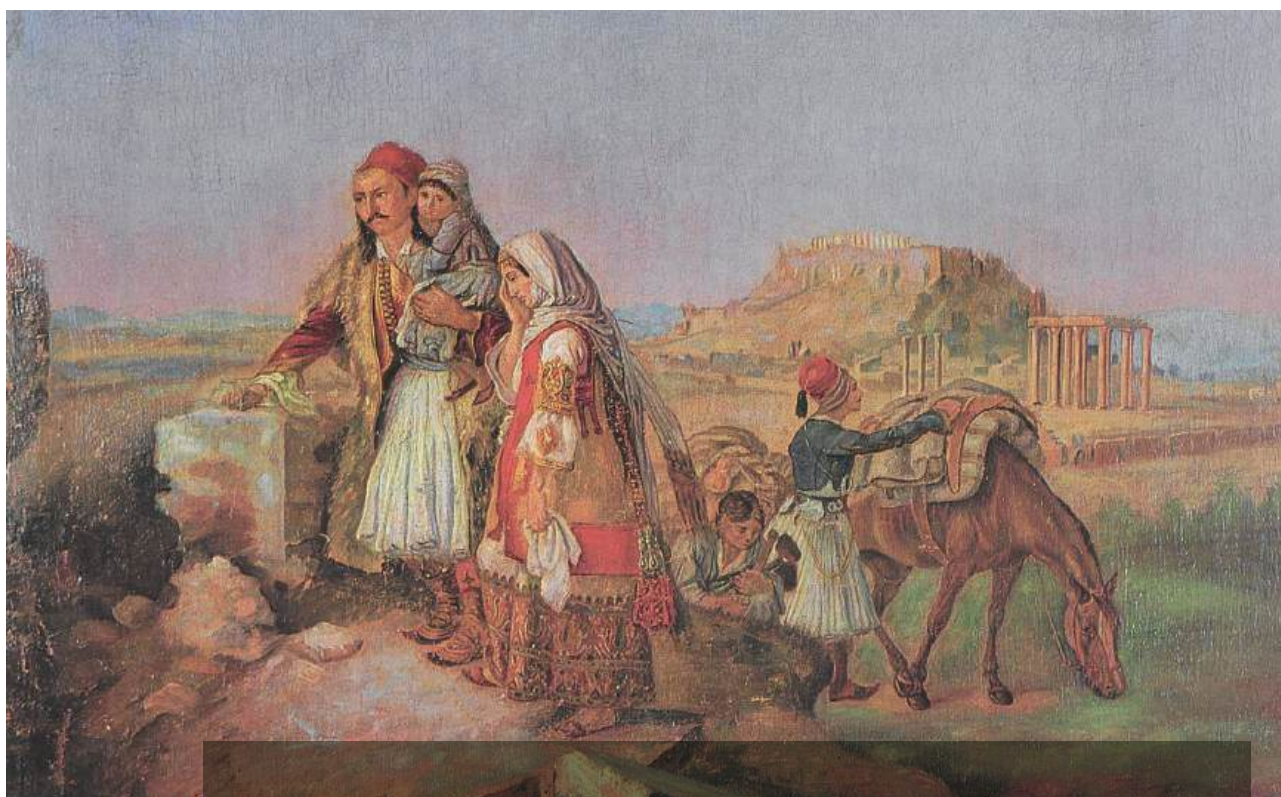
4. Οδός Καλλέργη στον Πειραιά και στο Μεταξουργείο.

5. Τσελέπης ή Τζελέπης από το celeb-. Αν και υπάρχει διαφωνία ως προς το εάν η ακτή Τσελέπη/Τζελέπη αναφέρεται στον νεκρό ήρωα της Μάχης του Αναλάτου ή στον Γιαννακό Τζελέπη από τους πρώτους οικιστές του σύγχρονου Πειραιά καταγόμενο εκ Μακρυνίτης Πηλίου (βλ. Wikipedia). Οι Αιγινήτες Μιχάλης και Γεώργιος Τσελέπης έχασαν τη ζωή τους στη Μάχη του Αναλάτου (βλ. «Η Ιστορία της Αίγινας»).

6. Κόκκινος 1974, ΣΤ-416-417, 560-561.

Εικόνα 4⁷: Η Ακρόπολις των Αθηνών το 1841.

Εικόνα 5⁸: Αθηναϊκή οικογένεια επιστρέφουσα εις τα ερείπια της οικίας της.

-
7. Κόκκινος 1974, ΣΤ-47, εκ του Ferdinand Stadman Panorama von Athen, München, 1841.
8. Κόκκινος 1974, ΣΤ-592-593, του Θ. Βρυζάκη (της Συλλογής Κουτλίδη).

Εικόνα 6º: «Ο Καραϊσκάκης στον Πειραιά».

(Απομνημονεύματα, τόμος 1, 295-327), ο οποίος συμμετείχε στις «Μάχες του Πειραιώς».

Είναι χαρακτηριστικές της τραγικής κατάστασης στην οποία ευρίσκονταν «αἱ Αἰθῆναι» οι δύο επόμενες εικόνες: στην Εικόνα 4 εμφανίζεται η Ακρόπολη το 1841, χωρίς ίχνος οικισμού αφού τα σημερινά «Αναφιώτικα» ευρίσκονται πίσω από τον ιερό βράχο και η Εικόνα 5 που δείχνει Οικογένεια επιστρέφουσα στην ερειπωμένη Αθήνα και την κατεστραμμένη οικία της....

Από αυτές της εικόνες πλήρους καταστροφής των Αθηνών (και ολόκληρης της Ελλάδος) που άφησαν οι Οθωμανοί Τούρκοι κατά την αποχώρησή τους, μετά τις ήττες που υπέστησαν στο Ναυαρίνο από την Αγγλία, τη Γαλλία και τη Ρωσία και στη Στερεά Ελλάδα από τον Δημήτριο Υψηλάντη, αναπτύχθηκε το νέο Ελληνικό Κράτος και οι σύγχρονες πόλεις των Αθηνών και του Πειραιώς διακόσια έτη αργότερα.

Και βέβαια θα πρέπει να κλείσουμε το παρόν αφιέρωμα, αφ' ενός μεν με την εικόνα του μέγιστου ήρωα της «Μάχης του Πειραιά» του Γεωργίου Καραϊσκάκη, ο οποίος τραυματίστηκε θανάσιμα στο

Νέο Φάληρο, αφ' ετέρου δε τιμώντας τους χιλιάδες νεκρούς ήρωες των οποίων τα ονόματα δεν διетήρησε η Ιστορία. Τιμή λοιπόν στους χιλιάδες νεκρούς (μη γνωστούς σ' εμάς) Έλληνες της «Μάχης του Πειραιά»....

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γιαννακός, Κωνσταντίνος. 2021. Από τη Μάχη του Αναλάτου έως την πλήρη Απελευθέρωση των Αθηνών και του Πειραιώς, ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ, 77, 2021-Δ, 10-13.

Ελληνική Επανάσταση Μέρος ΛΔ, <http://users.sch.gr/fstav/epanastasis/epanastasis34.html>.

Η Ιστορία της Αίγινας, 1ο Γυμνάσιο Αίγινης, <http://1gym-aigin.att.sch.gr/autosch/joomla15/index.php/i-istoria-tis-aigina>.

Κόκκινος, Διονύσιος, Α. 1974. Η Ελληνική Επανάσταση (Βραβείον Ακαδημίας Αθηνών), εξάτομος έκδοση, Μέλισσα, Αθήνα.

Μακρυγιάννη Στρατηγού. 1947. Απομνημονεύματα, Δίτομος έκδοσις, με Κείμενον, Εισαγωγή, Σημειώσεις υπό Γιάννη Βλαχογιάννη, Έκδοσις, Βιβλιοπωλείου Ε.Γ. Βαγιωνάκη, Αθήνα.

Φωτιάδης, Δημήτρης. 1977. Η Επανάσταση του Εικοσιένα, 2η έκδοση τετράτομη, Ν. Βότσης, Δαφνομήλη 52, Αθήνα, τόμος ΙΙΙ.

ΨΥΤΤΆΛΕΙΑ

Παρατηρήσεις στα ταφικά μνημεία του 19ου αι.

Του Γιάννη Χαιρετάκη
Δρα Αρχαιολόγου

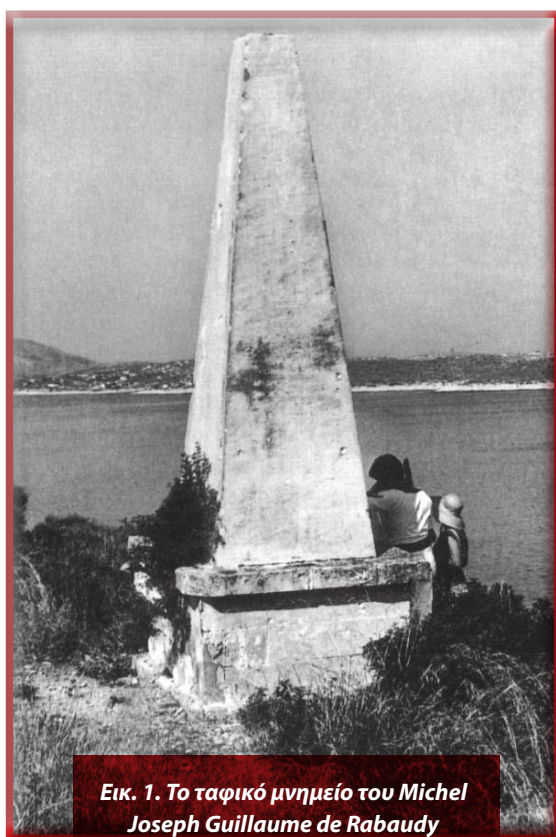
Η νησίδα της Ψυττάλειας φιλοξένησε διαχρονικά πλήθος μνημείων και δομών. Ένα μικρό υπαίθριο ιερό του θεού Πάνα υπήρχε ήδη από τις αρχές του 5ου αι. π.Χ. (Χαιρετάκης 2020), ενώ μετά τη νίκη των Ελλήνων στη Ναυμαχία της Σαλαμίνας το 480 π.Χ. στήθηκε τρόπαιο. Στους παλαιοχριστιανικούς χρόνους κατασκευάστηκε μία αγροικία (Πετράκος 2005, 36) και το 1856 ένας φάρος. Στη δεύτερη δεκαετία του 20ού αι. κατασκευάστηκε πυροβολείο, ενώ μετά το ναυτικό δυστύχημα του ρυμουλκού Αλέξανδρος Ζ στις 10 Μαρτίου 1923, όπου βρήκαν θάνατο περίπου 260 αξιωματικοί και ναύτες του τότε Βασιλικού ναυτικού, το εκκλησάκι του Αγίου Αλεξάνδρου (Γελασάκης 2021). Στις 6 Νοεμβρίου του 1930 έγινε η θεμελίωση του μνημείου του Αφανούς Ναύτη στο πλαίσιο των εορτασμών της Εκατονταετηρίδας (Χαιρετάκης 2021).

Την ίδια περίοδο ιδρύθηκαν φυλακές και άλλες στρατιωτικές δομές, οι οποίες ήταν σε χρήση μέχρι περίπου τη δεκαετία του 1980. Από το 1994 λειτουργεί το Κέντρο Επεξεργασίας Λυμάτων Ψυττάλειας.

Τον 19ο αι. η νησίδα επελέγη για την χωροθέτηση κάποιων τάφων. Πρόκειται για έξι τάφους ή ταφικά μνημεία. Ο πιο γνωστός είναι της Λουίζας Armandsperg, κόρης του αντιβασιλέα του Όθωνα, η οποία προσβλήθηκε από τύφο στην Κωνσταντινούπολη και πέθανε τον Σεπτέμβριο του 1835 στο καράβι που βρισκόταν σε καραντίνα έξω από το λιμάνι του Πειραιά (Πετράκος 2005, 45-48). Οι υπόλοιποι τάφοι ανήκουν μάλλον σε ξένους ναυτικούς: πρόκειται για τα μνημεία του Michel Joseph Guillaume de Rabaudy (+1837), του Théodore Thomas Vrenière (+1845), του Samuel Pragg Pole (+18[...]), το μνημείο ενός ακόμα ναυτικού, πιθανώς Ρώσου, ενώ διατηρείται και το θεμέλιο ενός έκτου τάφου (Πετράκος 2005, 60). Στο παρόν κείμενο θα παρουσιάσουμε κάποια πρόσθετα στοιχεία για δύο από αυτούς τους τάφους.

Ο Michel Joseph Guillaume de Rabaudy (1784-1837) ήταν Γάλλος ναυτικός, μέλος του Πολεμικού Ναυτικού της Γαλλίας από το 1800, ιππότης της Λεγεώνας της Τιμής από το 1810, ενώ μετά την ανάκτηση του πλοίου *Africaine* από τους Βρετανούς τιμήθηκε με το Βραζιλιάνικο Αυτοκρατορικό Τάγμα του Σταυρού το 1828 εξαιτίας της συνεισφοράς του κατά τη διάρκεια του πολέμου Αργεντινής-Βραζιλίας, υπέρ της Βραζιλίας. Τα επόμενα χρόνια συμμετείχε σε πολλά πολεμικά επεισόδια διοικώντας πολεμικά πλοία υπερασπιζόμενος με επιτυχία τα δικαιώματα της Γαλλίας. Το 1837 ανέλαβε τη διοίκηση του πλοίου *Triton*, με στόχο να αναλάβει τη διοίκηση της Γαλλικής βάσης στην Εγγύς Ανατολή. Κατά το ταξίδι του όμως στο Αιγαίο, αρρώστησε με βρογχίτιδα και πυρετό και πέθανε στα Στενά της Σαλαμίνας επάνω στο πλοίο στις 19 Ιουλίου 1837 (Geneanet, Samariens sous l'Empire). Ο τάφος του είναι στον τύπο του ταφικού οβελίσκου (Εικ. 1). Ο οβελίσκος, ως ταφικό μνημείο, εμφανίζεται τον 16ο αι. στην Βρετανία, ενώ από τον 18ο αι. αποκτά μια ευρύτατη χρήση στην Ευρώπη και στη συνέχεια και στην Ελλάδα (Χρήστου 1995, 267). Συχνά παραλείπεται η πυραμοειδής απόληξη, όπως στο παράδειγμα της Ψυττάλειας.

Το επιτύμβιο μνημείο ενός ακόμα ναυτικού παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον (Πετράκος 2005, 56-60). Αποτελείται από βάση τριών βαθμίδων και στήλη που επιστέφεται με επίκρανο πλούσια διακοσμημένο (Εικ. 2-3). Η επιγραφή δυστυχώς δεν διαβάζεται ώστε να γνωρίζουμε το όνομα του ιδιοκτήτη της, ενώ ο Β. Πετράκος πιθανολογεί ότι πρόκειται για ρωσικά. Στο ανώτερο μέρος της στήλης εικονίζεται ο «παντεπόπτης οφθαλμός», το μετωπικό μάτι εντός τριγώνου που εκπέμπει ακτίνες

Εικ. 1. Το ταφικό μνημείο του Michel Joseph Guillaume de Rabaudy
(Πετράκος 2005, 62)

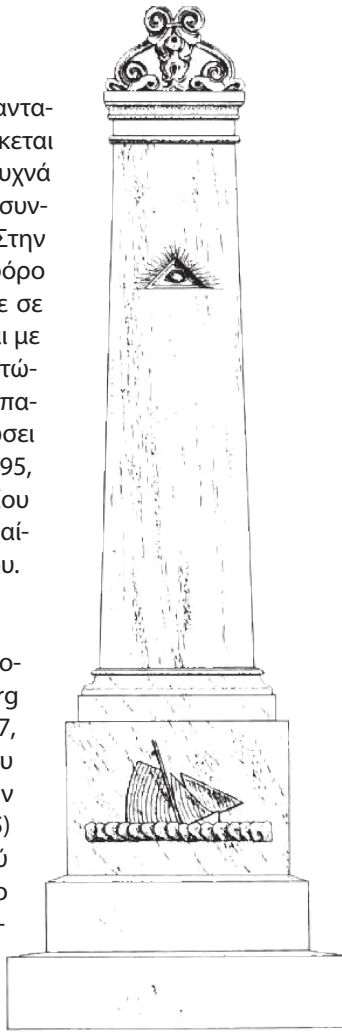
φωτός. Πρόκειται για σύμβολο που παραπέμπει στον πανταχού παρόντα, παντοδύναμο και παντεπόπτη Θεό, και βρίσκεται τόσο σε κοσμικά όσο και ταφικά κτίσματα (και όχι μόνο), συχνά δηλώνοντας την θεϊκή επιστάσια και προστασία, ενώ έχει συνδεθεί και με τον ελευθεροτεκτονισμό (Cooper 1979, 62). Στην ανώτερη βαθμίδα του βάθρου εικονίζεται ανάγλυφο ιστιοφόρο που βυθίζεται στα κύματα. Ανάλογα ιστιοφόρα βρίσκουμε σε λιθανάγλυφα και ταφικά μνημεία του 19ου, που σχετίζονται με το επάγγελμα του ιδιοκτήτη τους, όμως «[σ]ε πολλές περιπτώσεις στα ταφικά ανάγλυφα στα νησιά του Αιγαίου δίνεται η παράσταση της καταιγίδας και του ναυαγίου για να υποδηλώσει έτσι και τον τρόπο του θανάτου του νεκρού» (Χρήστου 1995, 260, υποσ. 106). Στην περίπτωση, επομένως, του επιτυμβίου της Ψυττάλειας, η ύπαρξη του μισοβυθισμένου καραβιού φαίνεται ότι προσδιορίζει τον τρόπο θανάτου του ιδιοκτήτη του.

Παρατηρήσεις

Όλες οι ταφές στην Ψυττάλεια φαίνεται να έχουν πραγματοποιηθεί στο πρώτο μισό του 19ου αι., της Λουίζας Armanberg το 1835, του Michel Joseph Guillaume de Rabaudy το 1837, του Théodore Thomas Vrenière το 1845, και πιθανώς και του Samuel Pragg Pole. Για τους ιδιοκτήτες των τάφων, πλην εκείνου της Λουίζας Armanberg, ο Β. Πετράκος (2005, 45) υποθέτει ότι ανήκαν «σε ξένους αξιωματικούς του ναυτικού που πέθαναν, πιθανώς από μολυσματική ασθένεια, ίσως στο λοιμοκαθακτήριο της Σαλαμίνας (στο νησί του Αγίου Γεωργίου) και τάφηκαν για λόγους προνοίας στην Ψυττάλεια».

Πλέον, από τις πληροφορίες που διαθέτουμε, διαπιστώνουμε ότι ο Michel Joseph Guillaume de Rabaudy πέθανε εν πλω μάλλον από μη μολυσματική ασθένεια, ενώ ο άγνωστος ναυτικός σε κάποιο ναυτικό δυστύχημα. Επιπρόσθετα, δεν μπορεί να στοιχειοθετηθεί κάποια σύνδεση με το λοιμοκαθακτήριο στη νησίδα του Αγίου Γεωργίου: το πρώτο λοιμοκαθακτήριο στον Πειραιά, κοντά στον ναό του Αγίου Νικολάου, οικοδομήθηκε την περίοδο 1834-1835, ενώ το δεύτερο, στο βόρειο τμήμα του λιμανιού και κοντά στο λεμβαρχείο, το 1863. Η ανεπάρκεια αυτών των εγκαταστάσεων οδήγησε στη δημιουργία τελικά ενός Lazaretto στη νησίδα του Αγίου Γεωργίου το 1865 (Βιρβίλης 1998).

Με τους «λόγους προνοίας» που αναφέρει ο Β. Πετράκος υπο-

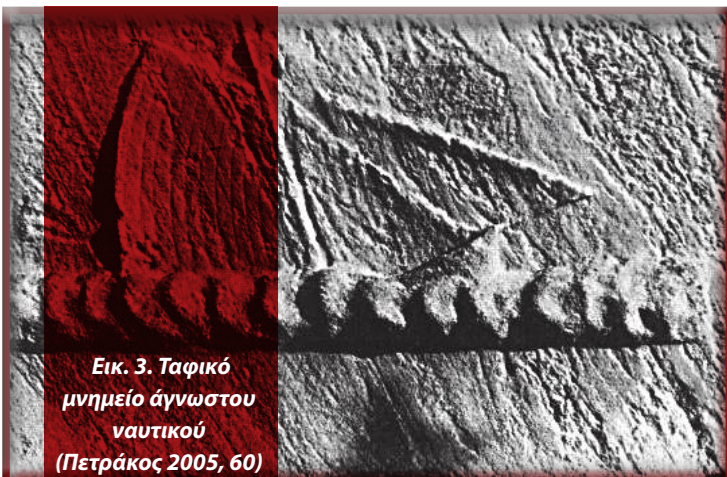
Εικ. 2. Ταφικό μνημείο άγνωστου ναυτικού (Πετράκος 2005, 59)

νοείται ότι η Ψυττάλεια επιλέχθηκε ως χώρος ταφής όσων (ξένων;) είχαν χάσει τη ζωή τους από μολυσματική ασθένεια και θάβονταν μακριά από τα αστικά κέντρα για λόγους προστασίας της δημόσιας υγείας. Ακόμα και αν υπήρχε πρόθεση για μετατροπή της Ψυττάλειας σε νεκροταφείο όσων ξένων είχαν χάσει τη ζωή τους από μολυσματική ασθένεια, στην πράξη μάλλον δεν υπήρξε εκτεταμένη εφαρμογή. Διότι, αν ίσχυε κάτι τέτοιο, τότε θα περίμενε κανείς η νησίδα να έχει και άλλους τάφους, και κυρίως απλής μορφής, όπως του Samuel Pragg Pole. Είναι δύσκολο να φανταστούμε ότι στο λοιμοκαθακτήριο του Πειραιά ή στις εν πλω καραντίνες έξω από το λιμάνι του Πειραιά έχασαν τη ζωή τους μόνο έξι άνθρωποι, με τρεις από αυτούς να είναι αρκετά γνωστοί. Λίγα χρόνια αργότερα, για παράδειγμα, την περίοδο της

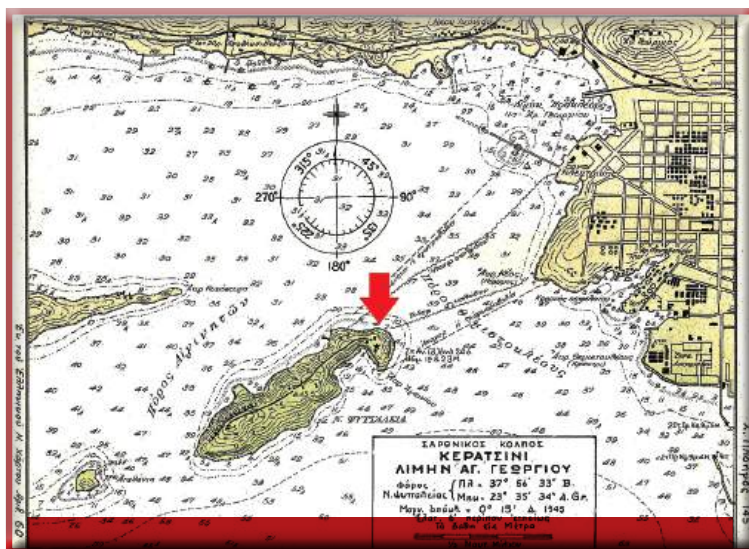
επιδημίας χολέρας του 1854, οπότε υπολογίζεται ότι πέθαναν τουλάχιστον 800 Γάλλοι στρατιώτες στον Πειραιά, αποφασίστηκε να ενταφιαστούν σε μεγάλο λάκκο στο Φάληρο (Μίλεσης 2014 για το πλήρες ιστορικό).

Είναι γνωστό ότι το 1839 ο τότε δήμαρχος Πειραιά, Κυριάκος Σερφιώτης, πρότεινε να ανεγερθεί λοιμοκαθακτήριο στην Ψυττάλεια, το οποίο όμως δεν κατασκευάστηκε ποτέ, ενώ φαίνεται πιθανότερο η νησίδα μαζί με τον κόλπο της Σαλαμίνας να χρησιμοποιήθηκε ως τόπος αγκυροβολίας πλοίων που έμπαιναν σε καραντίνα (Μαλαγκονιάρης 2016). Η σύνδεση, επομένως, της Ψυττάλειας κατά τον 19ο αι. με όποιες μορφής δομές μολυσματικών ασθενειών (λοιμοκαθακτήριο, νεκροταφείο) πιστεύουμε ότι πρέπει να αντιμετωπιστεί με σκεπτικισμό.

Είναι προφανές ότι τα ταφικά μνημεία (τα περισσότερα από αυτά) ανήκουν σε «επιφανείς» νεκρούς, άνδρες και γυναίκες, ο θάνατος των οποίων έπρεπε με κάποιον

Εικ. 3. Ταφικό μνημείο άγνωστου ναυτικού (Πετράκος 2005, 60)

Εικ. 4. Υδρογραφικός χάρτης της Ψυττάλειας. Με βέλος δηλώνεται η θέση των τάφων (Υδρογραφική Υπηρεσία 1945 - ΣΑΛΑΜΙΝΑ - ΨΥΤΤΑΛΕΙΑ. Χρωμολιθόγραφη έκδοση «Πλοηγός Ελληνικών Ακτών») (Αρχείο Π. Βελτανισιάν).

τρόπο να διατηρηθεί στη μνήμη. Για τον λόγο αυτό υπήρξε δαπάνη μεγάλων ποσών για την κατασκευή τους. Στο κόστος πρέπει να υπολογίσουμε την παραγγελία σε κάποιον γλύπτη ή συνεργείο, τη μεταφορά των υλικών από τον Πειραιά στην Ψυττάλεια, την τοποθέτηση-κατασκευή μνημείου επάνω στην νησίδα, και φυσικά την πληρωμή όσων συνέβαλαν σε όλες τις παραπάνω εργασίες (πέρα δηλαδή από τους ίδιους τους ενταφιασμούς ως τελετουργική πράξη). Ο τάφος του Michel Joseph Guillaume de Rabaudy χρηματοδοτήθηκε από το πλήρωμά του (Geneanet, Samariens sous l'Empire), του Samuel Pragg Pole από τους υπόλοιπους ναύτες του πλοίου του (Πετράκος 2005, 65), ενώ ο τάφος της Λουίζας Armansperg από την οικογένειά της.

Εδώ, πρέπει να προσθέσουμε και το θέμα της χωροθέτησης των τάφων στο βορειο-ανατολικό τμήμα της νησίδας (Εικ. 4), απέναντι δηλαδή από τον Πειραιά, και σε σημείο ορατό σε όσους ταξίδευαν προς και από το λιμάνι ή και από το λιμάνι του Πειραιά προς τη Σαλαμίνα. Πιστεύουμε, δηλαδή, ότι η τοποθέτηση των τάφων στην Ψυττάλεια, και στο συγκεκριμένο σημείο, σχετίζεται με τον στόχο δημιουργίας ενός νέου τοπόσημου μνήμης. Ο λόγος επιλογής της Ψυττάλειας για την τοποθέτηση τάφων ναυτικών στα Στενά της Σαλαμίνας μπορεί να είναι προφανής, αφού η Ψυττάλεια συνδέεται με τη Ναυμαχία της Σαλαμίνας και με αυτόν τον τρόπο ίσως και οι οικείοι των ναυτικών να επιδίωκαν να τους «συνδέσουν» με το ιστορικό γεγονός. Άλλωστε, αυτός ήταν ο λόγος δη-

μιουργίας του ηρώου του Αφανούς Ναύτη το 1930 στη νησίδα (Χαιρετάκης 2021). Και παρόλο που ξενίζει, ίσως, αυτή η ερμηνεία για τους ξένους ναυτικούς, θα πρέπει να αναλογιστούμε το πνεύμα της εποχής, λίγα χρόνια ή δεκαετίες μετά την Ελληνική Επανάσταση, τα φιλελληνικά αισθήματα κ.λπ. Ανάλογες χρήσεις διαπιστώνουμε στις βραχονησίδες Σφακτηρία, Τσιχλή Μπαμπά και Μαραθωνήσι ή Χελωνονήσι στον κόλπο της Πύλου, όπου φιλοξενούνται οι τάφοι των πεσόντων φιλελλήνων κατά τη ναυμαχία του Ναυαρίνου. Αντιθέτως, ο λόγος τοποθέτησης του τάφου της Λουίζας Armansperg μπορεί να μην συνδέεται με τα ιστορικά συμφραζόμενα του τοπίου, όμως αν είναι πράγματι ο πρώτος τάφος που κατασκευάζεται στη νησίδα αντιλαμβανόμαστε τη διαιώνιση της μνήμης της που επιθυμούσε ο πατέρας της, αντιβασίλεας του Όθωνα. Είναι γνωστές και άλλες ανάλογες περιπτώσεις, εκτός συνόρων, όπως για παράδειγμα ο τάφος του Σατωβριάνδου (1768-1848) στη βραχονησίδα Grand Be κοντά στο Σαιν-Μαλό, στην περιοχή της Βρετάνης στη Γαλλία.

Επίλογος

Η Ψυττάλεια επιλέχθηκε να φιλοξενήσει πλήθος δομών και να εξυπηρετήσει τις διαφορετικές κατά περιόδους ανάγκες. Ωστόσο, εξαιτίας της υποβάθμισης, αλλοίωσης και καταστροφής του σημαντικού αυτού ιστορικού τοπίου, σήμερα υφίστανται ελάχιστα από όσα συνιστούν μέρος της ιστορικής της ταυτότητας.

Βιβλιογραφία

- Α. Βιρβίλης, Το Λοιμοκαθατήριο του Αγ. Γεωργίου Σαλαμίνας, Φιλοτέλεια, τεύχη 590-592, 1998.
- Μ. Γελασάκης, Ψυττάλεια: Το ελληνικό Αλκατράζ που έγινε το νεφρό της Αθήνας, LIFO Ελλάδα, 5/4/2021 (<https://www.lifo.gr/now/greece/psyttaleia-elliniko-alkatraz-poy-egine-nefro-tis-athinas>)
- J.C. Cooper, An Illustrated Encyclopedia of Traditional Symbols, London 1979.
- Geneanet (<https://gw.geneanet.org/pierfit?lang=fr&n=de+rabaudy&p=guillaume>)
- Samariens sous l'Empire (<http://remy-godbert80.eklablog.com/rabaudy-michel-joseph-de-a106717070>)
- Σ. Μαλαγκονιάρης, Άγιος Γεώργιος, το νησί του διαβόλου, Salamina Press, 14/2/2016 (https://salamina-press.blogspot.com/2016/02/blog-post_47.html)
- Στ. Μίλεσης, Ημερολόγιο χολέρας του 1854, Pireorama ιστορίας και πολιτισμού, 2014 (<http://pireorama.blogspot.com/2014/11/1854.html>)
- Β. Χ. Πετράκος, Η αρχαιολογία της Ψυττάλειας, Μέντωρ, 74-75, 2005, 33-72.
- Γ. Χαιρετάκης, Το ιερό του Πάνα στην Ψυττάλεια, Πειραικό Ορόσημο, τεύχος 71, Απρ.-Ιούν. 2020, 14-15.
- Γ. Χαιρετάκης, Ψυττάλεια 1930. Γιορτάζοντας την «Εκατονταετηρίδα της Ελληνικής Παλιγγενεσίας», Πειραικό Ορόσημο, τεύχος 76, Ιούλ.-Σεπτ. 2021, 14-15.
- Α.Χ. Χρήστου, Η γλυπτική στα Ιόνια νησιά (19ος αιώνας), Διδακτορική Διατριβή, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Κέρκυρα 1995.

Μια συζήτηση στο Δημοτικό Συμβούλιο για την λιμενοποίηση του Φαληρικού Όρμου εις βάρος των πειραϊκών συμφερόντων και ανησυχίες για την χωρητικότητα του κεντρικού λιμένα

Ερευνά και γράφει ο **Δημήτρης Κρασονικολάκης**
Δημοσιογράφος - Συλλέκτης
Ανεξάρτητος ερευνητής πειραϊκής ιστορίας και λογοτεχνίας.

Για να αναπτυχθεί μια πόλη, γενικά μια κατοικημένη περιοχή που διαθέτει παράλιο μέτωπο, θεωρείται απαραίτητο να καλυφθεί η φυσική της ακτογραμμή ώστε να κατασκευαστούν λιμενικές εγκαταστάσεις, να δημιουργηθούν κρηπιδώματα, να αξιοποιηθούν οι αρχές κάθε τμήμα του που θα προσφερθεί για όλες τις χρήσεις, ειδικά την εμπορική και επιβατική κίνηση.

Κάθε τι ανάλογο που θεωρείται πρόσδοδος και ένα βήμα προς το μέλλον, βρίσκει πάντα την αντίδραση μιας μερίδας ατόμων που με τοπικιστικά, σωστά ή άδικα κριτήρια διαμαρτύρεται από φόβο κυρίως μη τυχόν αυτό το εγχείρημα αποβεί καταστροφικό.

Όπως στις ημέρες μας εναντιώθηκε ο κόσμος για την επέκταση σταθμού κρουαζιέρας στην εξωτερική πλευρά του λιμένα, παλαιότερα για το μπάζωμα του χώρου όπου υψώθηκε το Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας, πιο πριν στα Βοτσαλάκια της Καστέλλας και του όρμου της Φρεαττύδας, έτσι δυνατό και επίκαιρο υπήρξε το θέμα της λιμενοποίησης του φαληρικού όρμου στα 1959 με φόβο την μείωση της εμπορικής δραστηριότητας του πειραϊκού λιμένα.

Από τα δεκάδες κείμενα του αρχείου μου που έχω διαβάσει, επέλεξα ένα δείγμα της αγωνίας των τότε δημοτικών αρχόντων για την αποτροπή της απειλής... η οποία στις ημέρες μας δεν υφίσταται λόγω της αλλαγής των συγκοινωνιακών δεδομένων και της σταδιακής προσαρμογής της λιμενικής κίνησης (Λαύριο, Ραφήνα). Αξιοσημείωτα είναι τα σκεπτικά να προβλέψουν το μέλλον βασιζόμενοι στα δεδομένα της εποχής τους, που κάποια επαληθεύτηκαν κι άλλα διαψεύστηκαν.

*Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Πειραιώς. Της ενάτης Συνεδρίας γενομένης την 16ην Οκτωβρίου 1959.

Ο κ. Δήμαρχος [ο Παύλος Ντεντιδάκης απευθυνόμενος στον Ηρακλή Σακαλή]... Επίσης, εθέσατε ένα τρίτον ερώτημα, σχετικώς με τα διαδοθέντα ότι το Δ.Σ. του Ο.Λ.Π. εψήφισεν δρχ. 255.000.000 δια την εγκατάστασιν λιμένος εις το

Δέλτα του Παλαιού Φαλήρου. Επ' αυτού ωμίλησεν ο Δημοτικός Σύμβουλος κ. Μητρόπουλος, (ο οποίος νομίζω ότι και σήμερα θα ομιλήση σχετικώς) και εκ των πληροφοριών τας οποίας έχομεν και εκ του τηλεγραφήματος το οποίον έστειλεν ο κ. Υπουργός των Συγκοινωνιών εις το Προεδρείον της Ομοσπονδίας

Επαγγελματιών, νομίζω ότι πρέπει, πλέον, κατά ένα ποσοστόν να είμεθα ήσυχoi, διότι δεν πρόκειται να γίνη λιμήν εις το Παλαιόν Φάληρον.

Θέμα 2ον. «Συνέχισις δηλώσεων δια τον Ο.Λ.Π. του κ. Ι. Μητροπούλου».

Ήθελα να προσθέσω, καίτοι εκ της αναγνώσεως των πρακτικών είδα ότι πραγματικώς εκάλυψα κατά το μεγαλύτερον μέρος το θέμα, ολίγα τινά. Έχει παρεξηγηθή το θέμα αυτό της δήθεν λιμενοποιήσεως του Φαληρικού Όρμου. Νομίζω ότι δεν θα πρέπει να γίνεται σύγχυσις μεταξύ των θεωρητικών οι οποίοι υποστηρίζουν ακόμη την λιμενοποίησιν του Όρμου και από πολλών ετών, μεταξύ της σημερινής πραγματικότητος η οποία διεμορφώθη βάσει της εν τέλει κατευθύνσεως της Κυβερνήσεως και της αποφάσεως του Ο.Λ.Π. και του ενδεχομένου εκ των πραγμάτων κινδύνου ο οποίος θα ανακύψη και από ανατολών και από δυσμών.

Οι θεωρητικοί, μεταξύ των οποίων είναι και ο Μηχανικός Κιτσίκης, θέτουν πάντοτε το ζήτημα της λιμενοποιήσεως του Φαληρικού Όρμου, και προβλέπουν και κυματοθραύστας, οι οποίοι βέβαια είναι απαραίτητοι δια να δημιουργηθή ο λιμήν από του Φαλήρου προς τον Πειραιά. Ο κ. Κιτσίκης προ μνημών προέβη και εις δηλώσεις και υπεστήριξε ότι πλην της μιάς αποβάθρας, εις την οποίαν κατέλειξεν ο Ο.Λ.Π. και η Κυβέρνησις, θα έπρεπε να γίνη και δευτέρα αποβάθρα δια την υποδοχήν των τουριστών, δηλ. με άλλας λέξεις των επιβατών. Με ανησύχησε το σημείον αυτό και αμέσως απήντησα τότε δια τοπικής εφημερίδος - της "Φωνής του Πειραιώς" - εις σειράν άρθρων και απέδειξα ότι δεν στέκουν αι απόψεις του κ. Κιτσίκη. Δεν είπα ποτέ ότι ετέθη θέμα λιμενοποιήσεως εκ μέρους επισήμου πηγής. Ο κ. Κιτσίκης είναι ανεύθυνος και

να μη λέγωνται. Και ετόνισα ότι εγώ δεν θα καταπολεμήσω τα επιχειρήματα αυτά, διότι είμαι Πειραιώτης. Αλλά δίδομεν λαβήν και ευχέρειαν απαντήσεως εις τους θεωρητικούς. Διότι απέδειξα ότι δεν πρόκειται να ζημιωθούν οι επαγγελματίαι από ενδεχόμενα απίθανα κέρδη, τα οποία θα ήτο δυνατόν να προσπορίσουν από μίαν μη εξυπηρετούμενην πλέον εκ της συμφορήσεως του λιμένος κίνησιν και ότι θα ηδύναντο ευχερώς οι θεωρητικοί να απαντήσουν ότι δεν πρόκειται περί χρήματος πειραιϊκού, περί ιδρώτος πειραιϊκού, αλλά πανελληνίου και παγκοσμίου πηγής χρήματος, το οποίον διατίθεται εις την πειραιϊκήν αγοράν. Ανέφερα και αριθμούς και απέδειξα ότι 255 περίπου εκατομμύρια από τον προϋπ/σμόν του 1960, τα οποία επαναλαμβάνονται και από τον παρελθόντα και από τον προπαραελθόντα Προϋπ/σμόν, διατίθεται εις την πειραιϊκήν αγοράν.

Διότι 98 εκατομμύρια λαμβάνουν οι εργάται οι οποίοι, είτε είναι Πειραιώται είτε δεν είναι, κατοικούν εις τον Πειραιά, διότι δεν είναι δυνατόν ο εργάτης να κατοική εις τα προάστεια των Αθηνών ή εις το Κολωνάκι. Συνεπώς εις την αγοράν αυτήν διατίθενται τα 98 εκατομμύρια.

Επίσης απέδειξα ότι θα ηδύναντο οι θεωρητικοί να αντιλέξουν ότι και άλλα εκατομμύρια τα οποία διατίθενται εις εκτέλεσιν λιμενικών και οικοδομικών και άλλων έργων σχετικών με τον λιμένα, διατίθενται υπέρ εργατών Πειραιωτών οι οποίοι εκτελούν με τας χείρας των τα έργα αυτά. Και είπα ότι θα ηδύναντο επίσης οι θεωρητικοί να αντιλέξουν ότι και τα κτήματα τα οποία απαλλοτριώνονται και πληρώνονται από τον Ο.Λ.Π. αφο-

ρούν εκτίμησιν και πληρωμήν αξίας εις χείρας Πειραιωτών κτηματιών. Συνεπώς τα 255 περίπου εκατομμύρια του Ο.Λ.Π. διατίθενται όχι δια την Φαληρικήν λιμενοποίησιν, αλλά εις την Πειραιϊκήν αγοράν. Και θα ήτο, Κύριοι, οξύτατον το κοινωνικόν πρόβλημα εάν δεν υπήρχεν ο Ο.Λ.Π. με τοιαύτην χρηματικήν, οικονομικήν δυναμικότητα, να αντιμετωπίζη το θέμα αυτό της εισροής τόσων χρημάτων εις την Πειραιϊκήν αγοράν. Αυτά τα είπα και έφθασα εις το ενδεχόμενον πώς θα αντιμετωπίσωμεν αυτόν τον κίνδυνον, διότι ομολογώ ότι πάντοτε με ανησυχεί και βλέπω ότι η συμφορήσις με την ανοδικήν εξέλιξιν του λιμένος εάν δεν έχει δημιουργηθή σήμερον εις οξύ σημείο, έχει δημιουργηθή κάπως και θα αυξηθεί ασφαλώς εις το μέλλον. Πρέπει λοιπόν, αντί να κατηγορώμεν ανευθύνως, αντί να επικαλούμεθα ασύστατα επιχειρήματα, να φροντίσωμεν όλοι με τας ιδέας μας, με τας προτάσεις μας πώς θα δυνηθώμεν εντός της σημερινής πραγματικότητος να δημιουργήσωμεν ποιάν τινα μεγαλύτεραν επιβατικήν άνεσιν ή μάλλον διακίνησιν γενικώτερα των πλοίων εν τω λιμάνι.

Και φθάνω εις την σημερινήν πραγματικότητα, την οποίαν αληθώς αντεμετώπισε με πλήρη κατανόησιν το Υπουργείον Δημοσίων Έργων και γενικώτερα η Κυβέρνησις και το Συμβούλιον του Ο.Λ.Π. Διότι αντί να κατατριβώμεθα εις δάκρυα και εις διαμαρτυρίας και εις επιχειρήματα έωλα, επιτυχώμεν

δύνανται να έχη τας γνώμας του, όπως είχαν τας γνώμας των και οι θεωρητικοί από του 1870 και ο μακαρίτης Ησαΐας και ο αείμνηστος Γεώργιος Σακαλής. Αυτά είναι θεωρητικά και πάντοτε θα το αντιμετωπίζωμεν.

Οι θεωρητικοί όμως αυτοί απέκτησαν και ωρισμένα επιχειρήματα εκ του λιμένος, ως διεμορφώθη κατά τα τελευταία έτη, είτε καλώς είτε κακώς. Διότι η διαμόρφωσις αυτή, αι επιχωματώσεις αυταί, δια τας οποίας διετύπωσα πάντοτε επιφυλάξεις και τας καταπολέμησα, παρουσιάζουν πλεονεκτήματα από απόψεως παραβολής των πλοίων, αλλά παρουσιάζουν και ένα μέγα μειονέκτημα της μειώσεως της υδατίνης επιφανείας. Εντεύθεν αντλούν επιχειρήματα οι θεωρητικοί και λέγουν ότι εφ' όσον υπάρχει συμφόρησις εις τον λιμένα ενδείκνυται πλέον η δημιουργία άλλων λιμένων, είτε εις το Φάληρον είτε εις την Ελευσίνα. Θα ήθελα από όλους εκείνους οι οποίοι επέκριναν τον Ο.Λ.Π. και την Κυβέρνησιν, να εμφανίσουν ιδέας αι οποίαι θα καταπολέμουν αυτάς τας απόψεις των θεωρητικών. Αλλά με επιχειρήματα σοβαρά. Είπα και εις την προηγουμένην συνεδρίασιν ότι τα επιχειρήματα περί δήθεν ζημίας των επαγγελματιών και περί δήθεν (όπως και έγκριτος πολίτης του Πειραιώς έγραψε) κατασπαταλήσεως του πειραιϊκού χρήματος και του πειραιϊκού ιδρώτος δια την δημιουργίαν Φαληρικού λιμένος θα ήθελα

να μεταφέρωμεν την αποβάθραν της Ιχθυόσκαλας, την στρατιωτικήν, την Καρβουνόσκαλα και της ξυλείας προσεχώς, δια να δημιουργήσωμεν, ακριβώς, άνεσιν εις την διακίνησιν των πλοίων εντός του λιμένος, πράγμα το οποίον θα αποκλείση το ενδεχόμενον της συμφορήσεως και της εντεύθεν λιμενοποιήσεως ετέρου όρμου. Αυτή είναι η θετική πολιτική, αυτή είναι η σημερινή πραγματικότης την οποίαν οφείλω να τονίσω δια να καθησυχάσωμεν όλοι οι Πειραιώται, ότι τουλάχιστον επί του παρόντος κατορθώνει και το Υπουργείον και το Δ.Σ. του Ο.Λ.Π. να αντιμετωπίζη θετικές λύσεις.

Βεβαίως, ίσως και αυτά τα μέτρα δεν είναι αρκετά. Αλλά ουδείς δύναται να αντιμετωπίζη και θέματα τα οποία δεν γνωρίζω εάν μετά πολλά έτη θα είναι δυνατόν να ανατραπούν από τον παράγοντα "αεροπλάνον". Είπα εις την προηγουμένην συνεδρίασιν ότι ηγωνίσθην από του 1945, υπέδειξα λύσεις και δι' ειδικού βιβλίου το οποίον εξέδωκα επρότεινα πώς είναι δυνατόν να πολλαπλασιασθή η υδατίνη επιφάνεια του λιμένος Πειραιώς και χαίρω πολύ διότι τα γεγονότα με δικαιώνουν. Διότι εάν τότε αυτά αι ιδέαι μου αι οποίαι βεβαίως δεν έτυχον ανταποκρίσεως, διότι ίσως προήρχοντο όπως είπα, από ελευθέρας σκοπιάς και όχι από αξιωματούχου, θα ήτο δυνατόν να είχε πολλαπλασιασθή η υδατίνη επιφάνεια και δεν θα είχαμε πλέον θέμα ενδεχομένου αργότερον κινδύνου λιμενοποιήσεως του Φαλήρου.

Εδώ, Κύριοι, (εν κατακλείδι και επειδή πολλά ακόμη έχω να εκθέσω και επιφυλάσσομαι να τα εκθέσω εις την αρμοδίαν Επιτροπήν, δια να ωριμάσουν και να είδωμεν πώς θα το αντιμετωπίσωμεν) υπάρχει ένας Νόμος ο οποίος επεξέτεινε το 1957 την περιοχιακήν διακαιοδοσίαν του λιμένος μέχρι του Δέλτα. Περιελήφθη εις την παραλιμένιον περιοχήν του Ο.Λ.Π. η ακτή την οποίαν διοίκει η γραμμή από του Θεάτρου μέχρι της δυτικής πλευράς της Λεωφόρου Συγγρού. Παραμένει εκτός λιμενικής περιοχής η ακτή Πρωτοψάλτη, μέχρι ωρισμένου σημείου της Πειραιϊκής ακτής. Δια του Νόμου εκείνου, εις την ψήφισιν του οποίου η συμβολή του σημερινού Δημάρχου είναι αξιέπαινος, ετέθη η ρήτρα ότι η περιοχή αυτή διατίθεται εις τον Ο.Λ.Π. δια να κατασκευασθή αποβάθρα προς υποδοχήν μόνον υψηλών προσώπων.

Είναι προς τιμήν του κ. Ντεντιδάκη διότι δια της επιμονής του τότε, ως εκπροσώπου της μειοψηφίας, ετέθη αυτή η διάταξις και περιωρίσθη η αποστολή της χρήσεως της αποβάθρας μόνον δια την υποδοχήν υψηλών προσώπων, απαγορευθείσης ρητώς πάσης ετέρας χρήσεως. Υπάρχει, λοιπόν, μια νομική πραγματικότης, δυνάμει της οποίας δεν δύναται το Κράτος σήμερα να προβή εις κατασκευήν αποβάθρας σκοπούσεως εις εμπορικήν εκμετάλλευσιν.

Βάσει του Νόμου αυτού ο οποίος προβλέπει συμμετοχής και εις τα έξοδα ακόμη της κατεδαφίσεως των κτισμάτων της αεροπορικής βάσεως δι' ενός ποσού 1.500.000 δρχ.

και εφ' όσον είναι περιοχή του Ο.Λ.Π., εκλήθη ούτος από το Υπουργείον Δημοσίων Έργων να αναλάβη την κατασκευήν αποβάθρας προς υποδοχήν υψηλών προσώπων, κατασκευήν κτιρίων Ναυτικού Ομίλου, κατασκευήν μιας αιθούσης και παρεμφερών άλλων έργων. Βεβαίως, το Υπουργείον Δημοσίων Έργων όπου εισηγήθη αυτά είχαν υπ' όψιν του ωρισμένου απόψεως των υπηρεσιών του αι οποίαι είχαν επηρεασθή και από τας ενδημούσας επικινδύνους θεωρητικές αντιλήψεις. Υπεστηρίχθη από τον εκπρόσωπον του Δήμου και από τους Πειραιώτας συναδέλφους εν τω Συμβουλίω του Ο.Λ.Π. ότι ημείς δεν είναι δυνατόν να αναλάβωμεν την υποχρέωσιν της εκτελέσεως αυτών των έργων τα οποία προϋπολογίζοντο εις 35 εκατομμύρια, πρώτον διότι η θέσις εκείνη κατά τας γνώμας των τεχνικών δεν δίδει την δυνατότητα ευκόλου θεμελιώσεως και συνεπώς είναι δυνατόν να ανοίξωμεν πληγήν δαπάνης η οποία θα πυρροή επί μακρόν και τα 35 εκατ. είναι δυνατόν να γίνουν 100 και δεν είναι δυνατόν παρά να περιωρισθώμεν εντός του Νόμου, δηλ. αποφυγήν πάσης κατασκευής προς εμπορικήν εκμετάλλευσιν, πάσης υπονοίας προς δημιουργίαν πυρνήνος λιμενικού και περιορισμόν εντός του πλαισίου του Νόμου. Ομολογώ και οφείλω να το διακηρύξω, δια να καθησυχάσωμεν όλοι οι Πειραιώται, ότι το Υπουργείον αντεπεκρίθη εις τας προτάσεις αυτάς πλήρως. Επέδειξε πλήρην κατανόησιν. Και περιωρίσθη όλον το έργον εις την κατασκευήν μιας μικρής αιθούσης, η οποία είναι απαραίτητος φυσικά δια την υποδοχήν των υψηλών προσώπων και των συνοδών των. Δεν είναι δυνατόν να υποδέχεται η ακτή του Φαλήρου ένα υψηλόν πρόσωπον εις την αποβάθραν χωρίς να υπάρχη και μια αίθουσα αναμονής. Εδέχθη το Υπουργείον να μη αναλάβη την εκτέλεσιν του έργου ο Ο.Λ.Π. Αυτή ήτο η πρώτη επιτυχία μας και αυτό σημαίνει ότι περιορίζεται πλέον η δαπάνη εντός ωρισμένου πλαισίου. Ανέλαβε την ευθύνην το Υπουργείον να κατασκευάση την αποβάθραν και ο Ο.Λ.Π. περιωρίσθη μόνος εις μίαν συμμετοχήν, εντός του πλαισίου του Νόμου, 8.000.000 δρχ. εν όλω δια την κατασκευήν της αιθούσης και τον καλλωπισμόν της περιοχής και τα οποία 8.000.000 δεν δίδονται από τον εφετεινόν προϋπ/σμόν, αλλά 5 εκατομ. Δρχ. εκ του περισυνού

ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ 20/ΜΑΤΙΕΣ ΣΤΗΝ ΠΕΙΡΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

προϋπ/σμού τα οποία είχαν διατεθή εκ του Νόμου δια τον καλλωπισμόν της περιοχής, δεδομένου ότι ο Ο.Λ.Π. δύναται και λουτρά εκεί να κατασκευάση και να τα εκμεταλλεύεται, και 3 εκατομ. δρχ. από τον προϋπολογισμόν του 1961. Πού είναι, λοιπόν, αι δαπάναι των 25 και των 40 εκατομ. που είδα κάπου να δημοσιεύονται;...

Δεν νομίζω, λοιπόν, εφ' όσον όλοι γνωρίζομεν ότι ο Φαληρικός όρμος διέθετε δυο αποβάθρας ανέκαθεν, δια την υποδοχήν όχι μόνον των υψηλών προσώπων, αλλά και δια την αποβίβασιν των πληρωμάτων ξένων στόλων και πληρωμάτων ιδικών μας και επιβατών τουριστών ακόμη, την σιδηράν εξέδραν της AEROESPRESSO, από τας οποίας διήλθον προσωπικότητες (Βασιλείς, Πρωθυπουργοί, Πολιτικοί), ότι είναι έγκλημα να συντελέση ο Ο.Λ.Π. εις την κατασκευήν μιάς μόνον αποβάθρας, περιοριζόμενης εις την αποστολήν της εντός του Νόμου δι' υποδοχήν των υψηλών προσώπων. Πέραν αυτού, ουδέν έτερον συμβαίνει. Όσον αφορά δε την εκβάθυσιν, η οποία αναγκαίως θα γίνη δια την προσέγγισιν των ακάτων, και εκεί ακόμη το Υπουργείον έδειξε πλήρη κατανόησιν και ανέλαβε η Τεχνική Υπηρεσία του Ο.Λ.Π. να αναμορφώση την μελέτην την οποίαν είχαν καταρτίσει αι Υπηρεσίαι του Υπουργείου Δημοσίων Έργων. Νομίζω, λοιπόν, ότι τα στοιχεία τα οποία είχα την τιμήν να θέσω υπ' όψιν σας κατά την προηγουμένη συνεδρίασιν και τα στοιχεία τα οποία και εν ολίγοις ανέφερα σήμερον, σεβόμενος τον χρόνον και την κόπωσίν σας, κατά τα στοιχεία τα οποία αναφέρω εις άρθρα μου δημοσιευθέντα εις τον Τύπον την παρελθούσα εβδομάδα, αρκούν δια να καλύψουν και να καθησυχάσουν και εκείνους οι οποίοι τέλος πάντων συνεχίζουν ακόμη την πολεμικήν και ανησυχούν. Είμαι ευτυχής διότι με τας κινήσεις των Πειραιωτών Συμβούλων και με την κατανόησιν του Υπουργείου, το ενδιαφέρον της Κυβερνήσεως υπέρ του λιμένος του Πειραιώς εκδηλούται συνεχώς, διότι μας εγκρίνει την κατασκευήν επιβατικών σταθμών και μας υποβοηθεί πάντοτε εις ζητήματα συγχρονισμού και επεκτάσεως του λιμένος. Ανησυχώ δια τους θεωρητικούς, διότι αποτελούν πάντοτε ένα κίνδυνον και αποτελεί και έτερον κίνδυνον η μελλοντική ανοδική εξέλιξις του λιμένος, η οποία θα δημιουργήση μιαν ημέραν συμφόρησιν. Κύριοι, βοηθήσατε όλοι δια να αποφευχθή αυτή η συμφόρησις. Εκεί είναι το θέμα.

Τον λόγο πήρε ο Εμμανουήλ Σκορδίλης, θεωρεί κι εκείνος ότι η διαβεβαίωση του Υπουργού των Συγκοινωνιών ησυχάζει το θέμα. Ίσως θα υπήρχε ευχερέστερη προβολή των

πλοίων αν δεν είχε περιοριστεί η υδάτινη επιφάνεια του λιμένα. Δεν έγινε εκμετάλλευση του χώρου ο οποίος προέκυψε από τις καταστροφές κοντά στην παραλιακή ζώνη.

Ο Μητρόπουλος ανέφερε ότι σε μια επιτροπή, που είχε συσταθεί επί Υπουργού Πρωτευούσης Κοτζιά, είχε πει ότι θα έπρεπε να γίνει εκχωμάτωση κι όχι επιχωμάτωση και να φτάσει η παραλία μέχρι την οδό Φίλωνος. Δεν εισακούστηκε. Για να εξυπηρετηθεί η επιβατική κίνηση στον Φαληρικό όρμο χρειάζεται συστηματικό λιμάνι, έργο που δεν έχει μελετηθεί ακόμα.

Ο Σκορδίλης ερώτησε αν θα ήταν μεγαλύτερη ζημιά του λιμανιού από την εκτέλεση των έργων στο Φάληρο για την υποδοχή υψηλών προσώπων και τουριστών ή πιο μεγάλη

από την ανάγκη να δημιουργηθεί νέο στον όρμο του Αγίου Γεωργίου Κερασινίου, όπου θα μεταφερθούν αύριο μεθαύριο τα καταπλέοντα πλοία που θα ξεφορτώνουν ξυλεία, στρατιωτικό υλικό και διάφορα άλλα πράγματα. Να εξεταστούν οι απόψεις των επαγγελματικών οργανώσεων του Πειραιά που ζήτησαν πάλι την μελέτη του θέματος.

Μητρόπουλος... η λιμενοποίησης του όρμου αυτού επιβάλ-

λεται δια την αντιμετώπισιν πρώτον τον κίνδυνον εκ της μειώσεως της επιβατικής κινήσεως του Πειραιώς και δεύτερον και σοβαρότερον κίνδυνον εκ δυσμών, της δημιουργίας δηλ. συστηματικού λιμένος εις την Ελευσίνα. Συνεπώς ο Άγιος Γεώργιος, ενώ δεν μας βλάπτει ως λιμήν, πλουτίζει το εργαλείον αυτό που λέγεται Ο.Λ.Π. επ' ωφελεία της Πειραικής αγοράς.

Υπήρχε μια διαμαρτυρία και αντίδραση των Θεσσαλονικέων, ένας όμιλος ζήτησε να γίνει επιχωμάτωση από την εκβολή της Λεωφόρου Συγγρού μέχρι της Ηλεκτρικής του Παλαιού Φαλήρου ώστε να κατασκευαστεί μόνιμη Αμερικανική Έκθεση. Ο Μητρόπουλος το δέχτηκε ευχαρίστως «διότι όσον επιχωματούται ο όρμος του Φαλήρου τόσο εκχωματούται ο λιμήν του Πειραιώς. Συνεπώς, εάν πρόκειται να γίνη ένα εκπολιτιστικόν έργον, κυβερνητική μερίμνη, δια τον εκπολιτισμόν της περιοχής, νομίζω ότι δεν πρέπει να παρεμποδισθή». «Θα έπρεπεν ο Πειραιεύς να διεκδικήση ευθέως την λειτουργίαν μονίμου εκθέσεως, δια να λύση πολλά ζητήματα όπως τα έλυσεν η Θεσσαλονίκη. Διότι όπως είναι η Θεσσαλονίκη δια την Μεσευρώπην, είναι ο Πειραιεύς δια την Μέσην Ανατολήν και είναι απορίας άξιον πώς δεν ετέθη αυτό από αξιωματούχου πλευράς, δεδομένου ότι προσφέρεται ολόκληρος η περιοχή του Βασιλικού Περιπτέρου δια την δημιουργίαν της εν λόγω εκθέσεως».

Ο Σωκράτης Βρατσάνος έκφρασε τις επιφυλάξεις του, αφού είναι γνωστή η ευχέρεια μεταβολής των νόμων στην Ελλάδα. Η κατασκευή μια απλής αποβάθρας για επισήμους στο Φάληρο μπορεί να γίνει προγεφύρωμα μιας μελλοντικής απρόβλεπτης εξέλιξης. Πολλοί νομίζουν ότι τα κέρδη είναι μεγαλύτερα από την εκφόρτωση της ξυλείας επειδή απασχολούνται αρκετοί εργάτες παρά από ένα τουρίστα που θα εξυπηρετηθεί από ένα οδηγό που θα μπει στο αυτοκίνητό του να φύγει... Διαβάστηκαν αποσπάσματα από τον βιβλίο του βουλευτή Πειραιώς Γεωργίου Σακαλή, ομιλία στο βήμα της Βουλής στις 14.1.1929. [Αγόρευσις εν τη Βουλή μετ' επιλόγου. Περί του λιμένος Πειραιώς. Τυπογραφικά & εκδοτικά καταστήματα Μαράκη & Δασκαλάκη Τσαμαδού 43 - Πειραιεύς. Σελίδες 64]. Ο Γεώργιος Πιτσάκης επανάφερε το κείμενο στην εφημερίδα ΝΕΟΙ ΣΚΟΠΟΙ. Ο Σακαλής είχε αντιταχθεί στην λιμενοποίηση του Φαλήρου φοβούμενος την εξαθλίωση του Πειραιά. Ο Ιωάννης Σουρής πρότεινε να εκδοθεί ψήφισμα του Δ.Σ. στο οποίο να μην αποδέχονται την λιμενοποίηση του Φαλήρου.

Ο Παναγιώτης Λεούσης: Προσωπικά δεν πιστεύει ότι πρόκειται να γίνει συμφόρηση στον λιμένα του Πειραιά, γιατί έχει εκλείψει η εσωτερική διακίνηση των επιβατών. Δεν αναχωρούν πλοία για Θεσσαλονίκη, Βόλο, Χαλκίδα. Η χερσαία συγκοινωνία νέκρωσε την θαλάσσια. Αναρωτιέται αν δύνανται να εισέρχονται στο λιμάνι μεγαθήρια πλοία των 70, των 60 ή των 40 χιλιάδων τόννων με κάποια συχνότητα, δεδομένου της ύπαρξης των αεροπλάνων. Συνεπώς δεν φοβάται για την λιμενοποίηση του Δέλτα.

Ο Θεοφάνης Κωνσταντινίδης: Κύριε Μητρόπουλε, όταν όμως λέγετε ότι δεν πρέπει να ανησυχή ο Πειραιϊκός Λαός, ότι δεν πρόκειται να συμβή τίποτε, σας ερωτώ: ποίος μας εγγυάται ότι μεθαύριον δεν θα ειπουν οι αρμόδιοι ότι το λιμάνι του Πειραιώς δεν ημπορεί να δεχθή το άλφα ή βήτα πλοίοι

και συνεπώς πρέπει να επεκταθή το λιμάνι εις το Δέλτα; Εγώ, Κύριοι, κρούω τον κώδωνα του κινδύνου. Ο Πειραιεύς, με την λιμενοποίησιν, υπάρχει κίνδυνος να υποστή άλλην μίαν αφαίμαξιν τοιαύτην, ώστε θα θρηνούμεν πάλιν μετά από 2-3 χρόνια διότι δεν αντεδράσαμεν. Το πιστεύω αυτό. Μακάρι να διαψευσθώ. Πάντως, αι ανησυχίαι υπάρχουν, κ. Μητρόπουλε, όχι μόνον εις τους επαγγελματίας αλλά και εις ολόκληρον τον Πειραιϊκόν λαόν, ότι ένα κομμάτι της δραστηριότητος του λιμένος Πειραιώς θα μεταφερθή εις ένα άλλο λιμάνι. Ο Νικόλαος Γαρουφαλάκης: «... Θετικά, διότι το ζω το λιμάνι, εκεί κοιμούμαι, εκεί εμεγάλωσα και εκεί εργάζομαι, γνωρίζω ακριβώς τας ανάγκας του και ως προς τον τουρισμόν και ως προς τα πλοία. Κύριοι, έχομεν ανεκμετάλλετον χώρον τέτοιον, που και αν δεκαπλασιασθή η κίνησις του λιμένος, είμεθα έτοιμοι να την αντιμετωπίσωμεν. Ο χώρος αυτός είναι από το παλαιόν Τελωνεϊόν μέχρι το Βασιλικό Περίπτερον περιλαμβανομένου. Σκεφθήτε, αγαπητοί Κύριοι, πόσα τετραγωνικά μέτρα είναι αυτός ο χώρος. Σας διαβεβαιώ ότι με ένα "σάτι" το οποίον έχομε θέσει εμπρός εις το Λιμεναρχείον, εξυπηρετούμεν ολόκληρον τον τουρισμόν της πόλεώς μας. Δηλαδή, αυτομάτως τα μεγαλύτερα πλοία τα οποία σήμερον εισέρχονται εις τον λιμένα Πειραιώς, ημπορούν να αράξουν την ίδιαν ώραν και να εξυπηρετηθούν την ίδιαν ώραν». Εκεί βρίσκεται το Νεκροταφείο των Καραβιών και στο Παλατάκι πλευρίζουν καράβια για να κάνουν τις προσωρινές τους επισκευές. Θα μπορούσε το Λιμεναρχείο να πλευρίζει τα τουριστικά και άλλα πλοία. Άρα δεν υπάρχει φόβος για το τι θα γίνει μετά από 100-150 χρόνια. «Και εάν έρχωνται εδώ πλοία των 70 ή 150 χιλιάδων τόννων, άλλοι είναι εκείνοι οι οποίοι θα επιληφθούν του ζητήματος»...

Επιστολή του Νίκου Αξαρήλη συγγραφέα για το άρθρο του Χάρη Κουτελάκη δρ. Αρχαιολογίας – Ιστορικού:

«Τουρκολίμανο και Πειραιάς – Η προέλευση της ονομασίας τους»

«Το πρόσφατο τεύχος του Πειραιϊκού Ορόσημου, 78, Ιανουάριος - Μάρτιος 2022, περιλαμβάνει θαυμάσια άρθρα, όπως τη σειρά του Γιώργου Σταϊνχάουερ για την τέχνη της Αναγέννησης και τις ματιές στην πειραιϊκή ιστορία του Δημήτρη Κρασνονικολάκη.

Στην προοπτική ποιοτικής ανάδειξης της ιστορίας και του πολιτισμού της πόλης μας, θεωρώ ότι ανήκει η «έκκληση για το Αρχαιολογικό Μουσείο του Πειραιά», σ. 23-4, του Σταϊνχάουερ για δεκαετίες Εφόρου Αρχαιοτήτων με τεράστιο έργο στον Πειραιά.

Ο Κρασνονικολάκης επαναλαμβάνει την εξαιρετική πρότασή του για τη «σύσταση ενός Μουσείου Δημοτικού Θεάτρου Πειραιά», εντός του χιτρίου, σ. 22, πρόταση που περιφρονήθηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού και από το Δήμο Πειραιά.

Δυστυχώς ανάμεσα στην ποιότητα που μας προσφέρουν οι Κρασνονικολάκης και Σταϊνχάουερ, ξεπηδούν οι παρόλογες ετυμολογικές φαντασιώσεις του Χάρη Κουτελάκη για την προέλευση της ονομασίας Τουρκολίμανο και Πειραιάς, σ. 14-18.

Πρόκειται για ένα αντι-επιστημονικό κείμενο που ανήκει στον κύκλο των εθνικιστικών εξωφρενικών απόψεων (π.χ. Πυραμίδες στην Ελλάδα, κ.α.)

Δυο πράγματα. Πρώτο, οι επιστήμονες ερευνητές που αναφέρει ο Κουτελάκης (λειψά στις υποσημειώσεις του κειμένου του και ανάμεσα σε διάφορους/ες άσχετους παρα-επιστήμονες), δεν είναι γλωσσολόγοι και σε καμιά περίπτωση δεν υποστηρίζουν τις απόψεις του ούτε αναφέρονται στην ετυμολογία τής λέξης «Πειραιεύς».

Δεύτερο, όλες οι ετυμολογικές αναλύσεις για την ονομασία «Πειραιεύς» των σύγχρονων σημαντικών γλωσσολόγων, φιλόλογων και αρχαιολόγων του 20ου αιώνα καταλήγουν στο συμπέρασμα του γλωσσολόγου κορυφαίου ινδο-ευρωπαϊστή Oswald Szemerényi ("The origins of the Greek lexicon: Ex oriente lux", Journal of Hellenic Studies, 94, 1974), ότι πρόκειται για λέξη που σχηματίστηκε από μη-Ινδοευρωπαϊκή ρίζα που δεν γνωρίζουμε τη σημασία της. Οι ίδιοι δεν έχουν εντοπίσει ετυμολογική σχέση τής ρίζας από την οποία σχηματίστηκε η λέξη «Πειραιεύς» με τις αρχαιοελληνικές λέξεις «περαίας», «περαίνω» κ.α.

Ας μου επιτραπεί να προτείνω στους αναγνώστες του Πειραιϊκού Ορόσημου και στον Κουτελάκη τη μελέτη δυο σπουδαίων έργων. Την Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας – από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα (συλλογικό έργο κορυφαίων γλωσσολόγων, ιστορικών, φιλόλογων και αρχαιολόγων, επισημονική επιμέλεια Α. -Φ. Χριστίδη, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 2001) και την Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας του Α.-Φ. Χριστίδη (Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, ΑΠΘ, 2005)).

Με εκτίμηση
Νίκος Αξαρήλης

«Ταμπούρια» Κερατσινίου - Πειραιώς

Του Χάρη Κουτελάκη
δρ Αρχαιολογίας - Ιστορικού

Είναι γνωστό ότι οι Καταλανοί κατακτητές του φράγκικου Δουκάτου της Θήβας και των Αθηνών, αμέσως μετά από την διευθέτηση των τρεχόντων θεμάτων, μοίρασαν μεταξύ των διαφόρων αξιωματούχων τους τις γαίες και τις προσόδους που προέρχονταν από αυτές διατηρώντας για τον εαυτό τους το προνόμιο να μεταχειρίζονται ως *res* (σύμφωνα με το φεουδαλικό Δυτικό σύστημα), και κατά το δοκούν, και τους πτωχούς ανθρώπους που έτυχε να κατοικούν στις διάφορες τοποθεσίες των κτήσεών τους.

Στον μόνο ελληνικής καταγωγής άνθρωπο της εμπιστοσύνης τους στον οποίο δώρισαν το 1380 μ.Χ. εκτάσεις για τις υπηρεσίες που τους προσέφερε, ήταν ο διερμηνέας τους και συμπολεμιστής τους **Δημήτριος Ρέντης**.

Η παρουσία του επιβιώνει μέχρι σήμερα στον ομώνυμο Δήμο του Πειραιά, τον Αγ. Ιωάννη Ρέντη, τα όρια του οποίου συνέπιπταν με τις καλλιεργήσιμες εκείνες εκτάσεις μέσα στις οποίες ο θετός γιος του Δημ. Ρέντη, ο Ιωάννης, είχε κτίσει και ένα εκκλησάκι προς τιμήν του Αγ. Ιωάννη στην μνήμη του (Κουτελάκης, *Ανασκευή στα τοπωνυμικά παράδοξα Αττικής του Δημ. Καμπούρογλου*, Αθήνα 1990, 30-34).

Η μοιρασιά των γαιών από τους Καταλανούς δεν περιόριστηκε μόνο στα κτήματα γύρω από τον κοντινό περίγυρο της πόλης της Αθήνας, αλλά επεκτάθηκε και στις μετά τον Κηφισό εκτάσεις, που δια μέσου του τεράστιου «Ελαιώνα» έφθαναν μέχρι τις ΒΑ. παρυφές του Πειραιά, δηλαδή στο επί Τουρκοκρατίας ονομαζόμενο «χωριό χατζη-Ρήγα» (σημερινή Λεύκα ή Κοκκινιά) και δυτικά μέχρι το σημερινό Κερατσίνι [Για την ονομασία του από μια «μικρή κερατιά» βλ. Κουτελάκης, στην *el. Wikipedia.org*].

Κέντρο αυτής της περιοχής του Κερατσινίου ήταν η θέση «Ταμπούρια» (σήμερα διοικητικά ανήκει στον δήμο Πειραιώς), με στρατηγική και κομβική σημασία από την Αρχαιότητα λόγω της γεωλογικής διαμόρφωσης και της οδικής σύνδεσής της με τα λιμάνια, αφενός των Αλών του Πειραιά και των Φωρών της Δραπετσώ-

νας και αφετέρου με το λιμάνι του Κερατσινίου (Κουτελάκης Χ., *Φωσκόλου Αμ., Πειραιάς και συνοικισμοί*, Αθήνα 1991, 26, 114).

Είναι επίσης γνωστό ότι στο Κερατσίνι έδωσαν τις μάχες τους οι Έλληνες του Γ. Καραϊσκάκη, του Νοταρά, του Τζαβέλα, του Κασομούλη και του Μακρυγιάννη και ότι εδώ εξέπνευσε ο Γεώργιος Καραϊσκάκης, όταν δέχθηκε αδέσποτη σφαίρα.

Επειδή οι αγωνιστές του 1821 αμύνθηκαν κατά των Τούρκων μέσα σε πρόχειρες ξερολιθικές κατασκευές, τις οποίες περιγράφει ο Μακρυγιάννης (Κουτελάκης Χαρ., *Λεύκωμα Κερατσινίου*, Κερατσίνι 1996, 11), έμεινε η εντύπωση ότι η περιοχή

«Ταμπούρια» έλαβε το όνομά της από αυτές, οι οποίες στην γλώσσα της εποχής ονομάζονταν «ταμπούρι-ταμπούρια», προφανώς τεχνικός όρος προερχόμενος από την ιταλική λέξη *tambureggiare* που σημαίνει σφυροκοπώ τον αντίπαλο ή σφυροκοπώ με το πυροβολικό, αν και υπάρχει η τουρκική «ταμπούρ» που σημαίνει οχυρώνομαι πίσω από κάποιο σταθερό, ασφαλές σημείο.

Και μέχρις εδώ καλά.

Το ερώτημα που τίθεται είναι, γιατί μόνο αυτή η θέση σε όλο τον ελληνικό χώρο ονομάστηκε Ταμπούρια, αφού αυτή η στρατιωτική τεχνική, δηλαδή τα ταμπού-

Το εκκλησάκι Άγιος Νικόλαος στην κορυφή του λόφου Κερατσινίου, ενοριακός ναός του Νέου χωριού "Κερατσίνι".
Εδώ ταμπουρώθηκε ο Χατζη-Πέτρος Ταήλανος και ο Γ. Καραϊσκάκης.

ρια ως κυκλική ή ημικυκλική ξερολιθική κατασκευή μικρού ύψους σκεπασμένη με κλαριά, εφαρμοζόταν από τους αγωνιστές από την αρχή της ελληνικής Επανάστασης σε όλες τις περιπτώσεις μαχών στην στεριά, όπως στα Δερβενάκια, στους Μύλους της Λέρνας, στο Βαλτέτσι, στην Αθήνα και παντού αλλού;

Μοιάζει με την περίπτωση ενός νησιού του Αιγαίου, της Τήλου, που στον Μεσαίωνα έφερε την ονομασία Επισκοπή, διότι δήθεν ήταν έδρα Επισκόπου, επειδή αρκούσε ο συλλογισμός αυτών που επιχειρήσαν να ετυμολογήσουν το όνομά της, ότι έχουν εντοπιστεί στο νησί τρεις παλαιοχριστιανικές βασιλικές (Κουτελάκης, *Τήλος, Α'*, 473 - 488). Ωστόσο μεγαλύτερα νησιά με περισσότερες βασιλικές και με πιστοποιημένη αρχαιολογικά και γραμματειακά την ύπαρξη έδρας Επισκόπου, δεν έφεραν ποτέ την ονομασία Επισκοπή....

Ποιά εξήγηση λοιπόν επιδέχεται η ονομασία «Ταμπούρια» στο Κερατσίνι- Πειραιά;

Κατά την γνώμη μου η λύση βρίσκεται στην σχέση γης, προσόδων και ιδιοκτήτη, μέσα στο πλαίσιο των μορφών πλουτισμού και κέρδους που επικρατούσαν τότε από την κατοχή καλλιεργούμενων εκτάσεων, όπως αυτές είχαν διαμορφωθεί από τα χρόνια των Βυζαντινών τιμαριών και των Δυτικών φέουδων.

Η παρουσία μεγαλοτσιφλικάδων μέχρι τα χρόνια του Ανδρέα Συγγρού και του αναδασμού που ακολούθησε τις αγροτικές επαναστάσεις στην νεότερη Ελλάδα, είναι ο δείκτης κατανόησης αυτών των μηχανισμών γαιοκτησίας που καρπωνόταν τα προϊόντα των φτωχών αγροτών και των κολλήγων.

Με βάση το σκεπτικό αυτό είναι πολύ πιθανό ένας από τους Καταλανούς αξιωματούχους-κατόχους της γης στο Κερατσίνι (1333-1398) να διαιώνισε το όνομά του δια μέσου των παροίκων-αγροτών που καλλιεργούσαν τις εκτάσεις του. Πιθανολογώ ότι η ονομασία «Ταμπούρια» δηλώνει εθνικό όνομα, δηλαδή όνομα που φανερώνει την καταγωγή του, όπως μέχρι σήμερα χρησιμοποιούμε το Κρητικός, Πελοποννήσιος, Ζακυνθός, Αζιώτης, Τηνιακός, Αμερικάνος κ.α.π. ως κανονικά επίθετα.

Άλλωστε του «Χατζη-Ρήγα χωριό» (η σημερινή Λεύκα ή Κοκκινιά) ακριβώς δίπλα στα όρια του Κερατσινίου, που χαρακτήριζε την κτήση ενός Τούρκου μεγαλοτσιφλικά μέχρι το 1830, είναι πρόδηλο των ονοματοδοσιών περιοχών από ανθρωπωνύμια (Κουτελάκης, *Ανασκή, 19*).

Ως τέτοιο λοιπόν θεωρώ και τα «Ταμπούρια», δηλαδή ότι πρόκειται για το επίθετο-πατριδωνύμιο «**D' Ampouria**», το οποίο συνταυτίζεται με τα προτεινόμενα ιστορικά δεδομένα της περιοχής και σηματοδοτούσε ήδη από τον 9ο αι. π.Χ. μια αρχαία ελληνική εμπορική αποικία στην Ισπανία, στην περιοχή της Καταλωνίας, το **Εμπορείον**, μετατροπή της προφοράς

του οποίου είναι η ισπανική λέξη *Ampouria*.

Πιστεύω ότι με την πρότασή μου αυτή, τα "Ταμπούρια" του Κερατσινίου εντάσσονται ομαλά στο ιστορικό πλαίσιο της περιόδου εκείνης (14ος αι. μ.Χ.) που μας έχει αφήσει ανάλογα τοπωνύμια ιδιοκτητών από μεγαλο-γαιοκτήμονες, Έλληνες και ξένους, όπως το Τσελεπίτσαρι και Σκαρμαγκά στο Κερατσίνι (Κουτελάκης Χ., Φωσκόλου Αμ., *Πειραιάς και συνοικισμοί*, 56, 115), τα Λεγούρια στην Αττική, το Ρέντη, τα Σωπόλια (με ωμέγα), ο Δράκος στον Πειραιά (Κουτελάκης, Πόρτο-Λεόνε), το Δαλαμανάρα στην Αττική και στην Αργολίδα, το Μπέρμπακα επίσης στην Πελοπόννησο, το Αρνά στην Άνδρο και Τήνο και τόσα άλλα στα νησιά και στην λοιπή Ελλάδα (Κουτελάκης, *Ανασκή, 8-12, 23-35*. Κουτελάκης Χ., *Τήνος, αρχαία και χριστιανική*, Αθήνα 2001, 283).

Επομένως μένει να διαπιστωθεί η παρουσία ενός Καταλανού με το επίθετο αυτό προκειμένου να εδραιωθεί ο συλλογισμός. Πράγματι ο Keneth Setton το 1948 στο κεφ. IV του βιβλίου του (βλ. Setton) αναφέρει την άφιξη του Καταλανού «de Ampourias» στον Πειραιά με 5 γαλέρες προκειμένου να αντικαταστήσει στην αρχηγία του Καταλανικού κράτους Αθηνών-Θηβών (1333-1398) τον απερχόμενο Roger Desalau.

Αν το σκεπτικό είναι ορθό και δεν ανατραπεί από νεότερες επιστημονικές προτάσεις και όχι από παρετυμολογίες και λαϊκές εκδοχές που δεν εδράζονται σε σοβαρά επιστημονικά ερείσματα, τότε η Ιστορία του σημερινού Κερατσινίου βαθιάει ακόμη περισσότερο πιστοποιημένη τουλάχιστον για την θέση «Ταμπούρια» μέχρι το 1362 μ.Χ. [Κουτελάκης Χαρ., «Ταμπούρια Κερατσινίου: Μια νέα πρόταση ετυμολόγησης», *Πειραικό Ορόσημο* τεύχ.18 (Μάρτιος 2007) 14-15], κι αυτό είναι εξαιρετικά σημαντικό για την ευρύτερη Ιστορία του Πειραιά γενικά, αφού οι ειδήσεις για την περίοδο και την περιοχή αυτή απουσιάζουν παντελώς (βλ. και Κουτελάκης Χαρ., *Δραπετσώνα, Μέρος Δ'*, στο Fb 24-3-2021, αλλά και στην Wikipedia.org).

Άλλωστε στην Επανάσταση του 1821 οι μεν Τούρκοι ταμποურώθηκαν 1) στον λόφο του Βώκου ή Μεγάλου Καραβά, 2) στην Ξυλοκερατιά και 3) στο αγροτόσπιτο του Τούρκου τσιφλικά της εποχής, Τατάρ Αχμέτ, στα σημερινά «Λουτρά Παλατζιάν», οι δε Έλληνες 1) σε μια μάντρα πίσω από την σημερινή εκκλησία της Υπαπαντής, 2) σε μια μάντρα στην παραλία του Κερατσινίου που φαίνεται και στην χαλκογραφία που δημοσίευσε για το Κερατσίνι, 3) στην κορυφή του λόφου με το «παλιό χωριό Κερατσίνι» στο εκκλησάκι του Αγ. Νικολάου και 4) στην μάντρα του Σαρδελά κάπου στον σημερινό Αγ. Παυτελεήμονα ή κάτω από την σημερινή «στάση Τζανή».

Με τόσα ταμπούρια σε όλη αυτήν την τεράστια έκταση, τα «Ταμπούρια» του Πειραιώς δεν μπορούν να ταυτιστούν παρά μόνο, όπως νομίζω, με τον ιδιοκτήτη της περιοχής τους, δηλαδή με τον Καταλανό αφέντη **D' Ampouria**.

Διαδήλωση στο Βρετανικό Μουσείο υπέρ της επιστροφής των Γλυπτών του Παρθενώνα

ΠΗΓΗ: Art Newspaper και protothema

Αυξάνονται οι φωνές για την επανένωση, καθώς το Μουσείο της Ακρόπολης στην Αθήνα γιορτάζει την 13η επέτειο από την ίδρυσή του. Η συζήτηση για την τύχη των Γλυπτών του Παρθενώνα δεν δείχνει σημάδια υποχώρησης, αφού μέλη της ελληνικής κοινότητας και κλασικιστές από όλο το Ηνωμένο Βασίλειο συγκεντρώθηκαν στο Βρετανικό Μουσείο στο Λονδίνο στις 18 Ιουνίου για να ζητήσουν την επανένωση των αρχαίων μνημείων.

Η διαμαρτυρία, που οργανώθηκε από την ομάδα υπεράσπισης γνωστή ως Βρετανική Επιτροπή για την Επανένωση των Γλυπτών του Παρθενώνα (BCRPM), χρηματοδοτήθηκε επίσης τη 13η επέτειο από τα εγκαίνια του Μουσείου της Ακρόπολης στην Αθήνα.

Οι διαδηλωτές άνοιξαν ένα μπλε πανό που έγραφε: «Επανενώστε τα Γλυπτά!». Εκπρόσωπος του BCRPM (British Committee for the Reunification of the Parthenon Marbles) ανέφερε ότι η συγγραφέας Victoria Hislop κρατούσε μια τούρτα με τους αριθμούς 1 και 3 «καθώς όσοι συγκεντρώθηκαν τραγούδησαν χρόνια πολλά στο Μουσείο της Ακρόπολης στα αγγλικά και στα ελληνικά».

Τα μέλη της BCRPM απάντησαν στην πρόταση του προέδρου του Βρετανικού Μουσείου George Osborne, ότι πρέπει να γίνει μια «συμφωνία όπου μπορούμε να πούμε και τις δύο ιστορίες στην Αθήνα και στο Λονδίνο, αν και οι δύο προσεγγίσουμε το θέμα αυτό χωρίς πολλές προϋποθέσεις και κόκκινες γραμμές».

Ο καθηγητής Andrew Wallace-Hadrill, πρώην διευθυντής έρευνας στη Σχολή Κλασικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Cambridge, αμφισβήτησε τη δήλωση του Osborne ότι στην Αθήνα, σε αντίθεση με το Λονδίνο, τα γλυπτά του Παρθενώνα λένε την ιστορία «απλώς του ελληνικού πολιτισμού».

Ο Wallace-Hadrill τόνισε: «Τι άλλες ιστορίες λένε στο Λονδίνο; Της προθυμίας μιας αυτοκρατορικής δύναμης να κλέψει τα μνημεία ενός άλλου πολιτισμού; Ίσως θα μπορούσε να ειπωθεί μια πιο ευγενής ιστορία στην Αθήνα, της προθυμίας της μετα-αυτοκρατορικής Βρετανίας να αναιρέσει την ύβρη του παρελθόντος αποκαθιστώντας το μεγαλείο της στην Ελλάδα».

«Η εκδήλωση ήταν ιδιαίτερα συγκινητική διότι ήρθαν Έλληνες που ζουν στο Λονδίνο, Κύπριοι που ζουν στη Βρετανία και άνθρωποι χωρίς καθόλου ελληνικό αίμα, όπως εγώ, που αισθανόμαστε Έλληνες και πιστεύουμε απλά ότι το επιχείρημα είναι ορθό από ηθική άποψη» σημειώνει ο Έντιθ Χολ: καθηγητής του Τμήματος Κλασικών Σπουδών και Αρχαίας Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο

Durham στη βορειοανατολική Αγγλία.

Η συγγραφέας Βικτώρια Χίσλοπ αναφέρει: «Σημαντική ημέρα... συγχαρητήρια για τα γενέθλια του μουσείου, για μένα το πιο όμορφο μουσείο στον κόσμο... Πολλοί άνθρωποι και στην Αγγλία σκέφτονται ότι ο Έλγιν αγόρασε τα γλυπτά αλλά αυτό δεν είναι αλήθεια. Τα γλυπτά είναι εδώ στο Λονδίνο παράνομα, είναι έγκλημα για μένα»

Ενώ πρόκειται να πραγματοποιηθεί διακυβερνητική συνάντηση μεταξύ του υπουργού Τεχνών του Ηνωμένου Βασιλείου Stephen Parkinson και της Ελληνίδας υπουργού Πολιτισμού Λίνας Μενδώνη, το Υπουργείο Πολιτισμού, Μέσων και Αθλητισμού έχει μέχρι στιγμής αρνηθεί να δώσει ημερομηνία.

Η κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου δήλωσε ότι «ενώ είμαστε πάντα στην ευχάριστη θέση να συζητάμε θέματα πολιτιστικής συνεργασίας με τους Έλληνες συναδέλφους μας», τα Μάρμαρα του Παρθενώνα δεν θα είναι το αντικείμενο των επίσημων συνομιλιών.

Εν τω μεταξύ, ένας αυξανόμενος αριθμός νομοθετών και μελών της Βουλής των Λόρδων στο κοινοβούλιο του Ηνωμένου Βασιλείου ζητούν τον επαναπατρισμό των γλυπτών. Σύμφωνα με τον Guardian, ο βουλευτής του Εργατικού Κόμματος Shami Chakrabarti είπε στην ελληνική εφημερίδα Τα Νέα ότι «δεν θα μπορούσε να υπάρξει καλύτερη στιγμή [13η επέτειος του μουσείου της Ακρόπολης] για να επανενωθούν τα μάρμαρα του Παρθενώνα στο αθηναϊκό τους σπίτι».

Ακολούθως, το άρθρο αναφέρεται στην πρόσφατη δήλωση του Βρετανικού Μουσείου ότι «είναι πάντα διατεθειμένο να εξετάσει αιτήσεις για δανεισμό οποιωνδήποτε αντικειμένων από τη συλλογή».

Στη δήλωση του Wallace-Hadrill αναφέρεται και η έντυπη έκδοση των Times στη στήλη επιστολών.

